

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 175. SZÁM • 2024. MÁRCIUS-ÁPRILIS • 500 Ft
5784. NISZÁN • ב"ה • ניסן תשפ"ד

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

A ZENE ÖSSZEOLVASZTJA A SZÍVEKET

A kivonulás zenéjétől a női kórusok erejéig

HOGY LESZ A TÖRÖTT MACESZBÓL ÚJRA EGÉSZ?

Háláchák és érdekességek a maceszkrízisekről

AMIKOR MICVA AZ ÖRÖM: *Purimi képriport*

„LEGFŐBB FELADATODNAK A VILÁG JOBBÁ TÉTELÉT TARTOTTAD”

Elhunyt Joe Lieberman szenátor

KEDVES OLVASÓ!

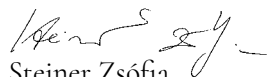
Október hetedike után nem sokkal valaki azt mondta nekem, hogy a gyászt körbeszövi az élet. Akkor az jutott eszembe, hogy igen, a gyászt körbeszövi – de mi még csak gyászolni sem tudunk, míg a túsok ott vannak, míg a háború épp csak elkezdődött, míg a holttesteket be sem azonosították. Azóta eltelt hat hónap. Az élet ment tovább. Gyerekek születtek, házasságok kötöttek, dolgoztunk, iskolába jártunk, tettük a dolgunkat. Egyik ünnep jött a másik után, hanuka, tu bisvát, purim... és íme, már peszáchra készülünk. És gyászoltunk, mennyit gyászoltunk... De ezúttal nem az élet szötte körbe a gyászt, hanem a gyász szivárgott be az életbe. A micvák, amiket az áldozatokért, a túsokért és a katonákért magunkra vettünk, mára a mindennapok rutinjába simult. Új időszámítás kezdődött.

Az elmúlt fél évben olyan sötétségeit láttuk az emberi természetnek, amiről azt hittük, a múlt ködében vesztek. Ki gondolta volna hét hónappal ezelőtt, hogy a nyugaton nem egyértelmű, hogy kinek az oldalán kell állni a civilizált világ és a terrorizmus összecsapásában? Ki gondolta volna, hogy arról kell győzködnünk látszólag teljesen épelméjű embereket, hogy gyerekek elevenen elégetése nem szabadságharc? Ki gondolta volna, hogy azon fogunk vitatkozni a 21. században, hogy etikátlan-e egy fiatal lány meggyalázott holttestének fotójával díjat nyernie annak, aki a gyilkosok oldalán áll?

Azonban az előhőmpölygő sötétségre válaszul fölragyogott a fény is. Az összefogás, az elfogadás és a micvák fénye. Minden elmondott ima, minden adományba adott pénz, minden jó cselekedet óvja a túsokat, támogatja a katonákat, erősíti a gyászolókat és védelmezi egész Izrael népét.

Azt mondják, mindig a virradat előtt a legnagyobb a sötétség: a megváltás előtt a legsúlyosabb a számkivetettség. De nem szabad elfelejtenünk, hogy tudunk tenni megváltásért. Minden micva, minden ima, minden jó cselekedet közelebb visz hozzá.

Szerkesztőségünk nevében kívánok kóser peszáchot: jöjjön el a megváltás hamarosan, még napjainkban!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

SMÚZ

- 2 Április 7. van
Steiner Zsófia főszerkesztő
4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 Az az ember szabad,
aki a Tórával él

HOHMECOLÓ

- 7 A peszáchi dalok története
Chana Deutsch
10 A kivonulás zenéje
Chana Deutsch

JIDDISKÁJT

- 12 Egész maceszek
előállítására töröttekből
Mit tanultunk a tavalyi
nagy törött-macesz pánikból?
Oberlander Báruch

MISPÓHE

- 17 Süssünk, süssünk – de mit?
Utazás a peszáchi desszertek
világába
Dénes Anna

JUDAPEST ANNO

- 20 Istennek tetsző „pávaskodás”
A Páva utcai zsinagóga
centenáriumára 3. rész
Cseh Viktor

KILE

- 24 A zene összeolvasztja a szíveket
A női ének ereje
egy alkalmi kórusban
Steiner Zsófia
26 Amikor micva az öröm
– purimi képriport
30 „Legfőbb feladatodnak a világ
jobbá tételét tartottad”
Elhunyt Joe Lieberman szenátor
Naftali Deutsch

ÉCESZGÉBER

- 32 A rabbi fia, aki elbűvölte
az egész világot
150 éve született Harry Houdini
Wallenstein Róbert

MISPÓHE

- 34 A dallam, ami pillangóvá vált
Dénes Anna

BORÍTÓ

Menekülés Egyiptomból

Albert Lee Wagner, 1975.

Az American Visionary Art Museum tulajdona

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

MŰVÉSZETI VEZETŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

12. oldal

Mit tanultunk a tavalyi nagy törött-macesz pánikból?

„A kézi macesz minden darabja egyedi, különböznek egy kicsit méretükben és mindegyik másként hullámos.”

24. oldal

A zene összeolvasztja a szíveket

„Az együtt éneklés élménye átível a generációs, vallási vagy világnézeti különbségeken: a közösen létrehozott zene összeköt, fölemel és megerősít.”

30. oldal

Elhunyt Joe Lieberman szenátor

„A Lubavitsi Rebbe követője voltál, legfőbb feladatodnak a világ jobbá tételét tartottad. Te is küldött voltál és a mi feladatunk, hogy folytassuk a küldetésedet.”

Hittudományi szabadegyetemet indított az EMIH

Berésit néven indított hittudományi szabadegyetemet az EMIH, a Zsidó Tudományok Szabadegyeteme Alapítvány és a Milton Friedman Egyetem közreműködésével.

Az első szemeszter témája elsősorban a vészidőszak alatt kitértek vallásjogi helyzete, a holokauszt 80. évfordulója kapcsán.

Az első alkalomra március 14-én, az Óbudai Zsinagógában került sor: Oberlander Báruch rabbival Erdő Péter bíboros és Zsugyel János evangélikus teológus beszélgetett. „Két dolgot tartottam fontosnak hangsúlyozni. Az egyik az, hogy a háláchá szerint a zsidóságból nem lehet kitérni. Egy zsidó ember, aki zsidó anyától született, mindig zsidó marad” – mondta Oberlander Báruch rabbi. – „A másik, hogy a zsidó nép nagyon nagy százaléka kitarzott a zsidóság mellett, és a legveszélyesebb időkben is vállalták a zsidó voltukat.”

A következő eseményre április 18-án kerül sor, akkor a bácskai zsidók történetét fogják vizsgálni a résztvevők.

Dokumentumfilm készül a Moszad náciavadásának kalandos életéről

Herbert Dubinsky, későbbi nevén Zwy Aldouby 1931-ben született Romániában. A világháború után a brit Palesztin Mandátum területére költözött, ahol csatlakozott a Haganához. Az ő életét mutatja majd be a BBC új alkotása.

„Egyike volt azoknak a srácoknak, akiket 17 évesen kivettek a középiskolából, és besorozták a hadseregbe, hogy harcoljanak a függetlenségi háborúban, és erre nagyon büszke volt” – mondta Michael Bar-Zohar izraeli történész professzor a BBC-nek.

Aldouby később csatlakozott a Sin Béthez, az izraeli hírszerző szolgálathoz. 1961-ben megtervezte egy halálraítélt belga náci elrablását, ám az akció kudarcba fulladt, Adouby három évet ült érte börtönben. Később beépült az IRA-ba, hogy leleplezze a Kadhafihoz fűződő kapcsolatukat.

Ellehetetleníték a kóser vágást Kanadában is

Zsidó szervezetek pert indítottak március elején a kanadai kormány ellen egy olyan törvény bevezetése miatt, mely szinte ellehetetlenítette a megfelelő mennyiségű kóser hústermék előállítását a jelentős zsidó lakossággal bíró országban.

A kereset elsősorban a kanadai élelmiszerbiztonsági törvényt támadja, mely előírja, hogy vágás előtt az állatokat el kell kábítani, ám ezt tiltják a kóser szabályok. A törvény szerint el lehet tekinteni a kábítástól, amennyiben a levágott állatot feldolgozás előtt többféle módon megvizsgálják, hogy biztonsággal megállapíthassák az agyhalál beálltát. Ez rendkívül bonyolult és időigényes eljárás, ami nehezen alkalmazható tömegtermelés esetén. A törvény bevezetése óta több kanadai kóser húskombinát bezárt, a termelés pedig a felére esett vissza.

Új emléknapp született Izraelben

Az izraeli kormány március 17-i, egyhangú döntése értelmében ezentúl minden évben hivatalos emléknapon emlékeznek meg az október hetedikéi mészárlás áldozatairól.

A többi jeles naphoz és ünnephez hasonlóan ez alkalommal is a zsidó naptár dátumát veszik figyelembe, azaz tisri hó 24. lesz a nemzeti emlékezet napja Izraelben, de az első évfordulón a polgári dátumon is tartanak megemlékezést. Az emléknapp során két állami ceremóniára kerül sor: délelőtt tizenegykor a támadást követő háborúban elesettekre, délután egykor pedig a polgári áldozatokra emlékeznek.

A törvényjavaslatot egy kormánypárti és ellenzéki képviselőkből álló csoport nyújtotta be. Hamarosan egy újabb törvény is napirendre kerül, mely büntetné az október 7-i események tagadását, kisebbitését vagy ünneplését.

Az az ember szabad, AKI A TÓRÁVAL ÉL

Menachem Mendel Schneerson rabbi, az áldott emlékű lubavicsi Rebbe minden ünnepen kiadott egy levelet, amelyben a szent napokról adott útmutatást. Mivel idén szökőév van, tehát két ádár után következik a niszán hónap és ezzel a peszách, ezért e havi útravalóul is egy ilyen különleges év üzenetét nyújtjuk az olvasóknak.

Isten kegyelméből
5744. niszán hónap újholdja
Brooklyn, N.Y.
Népünk, Izrael fiainak és lányinak, éljenek bárhol

Isten áldjon meg benneteket!

Üdvözet és áldás!

A hónapok számlálását előíró tórai szakasz szombatja és niszán hónap újholdja között rögtön eszünkbe jut niszán legelőször ünnepelt újholdja, melyről az említett szakasz beszél, amikor az egyiptomi kivonulás és szabadságunk idejének hónapját nevezi meg a Tóra az első hónapnak.

A Tórában áll, hogy niszán hónap újholdján, két héttel az egyiptomi rabszolgaságból való kiszabadulás előtt, a zsidó nép megkapta az első parancsolatot, az új hónapok megszentelését. Minden hónap első napját újholdként, ros chodesként szenteljük meg, összhangban a Hold vékony sarlóként való újbóli megjelenésével. Ezzel együtt számos egyéb szabályt is kaptunk a zsidó naptárral kapcsolatban, mint amilyen a szökőévek kihirdetése, mely évek során még egy ádár hónapot illesztünk a naptárba. A zsidó naptár a Hold járását követi, kiegészítve a Nap járásából adódó eltérés korrigálásával, ami a tizenhárom hónapból álló szökőévek két-három évenkénti beiktatását teszi szükségessé. E módszer eredményeként kiküszöbölhető a holdév és a napév hossza közötti különbség. Erre azért van szükség, hogy teljesíthessük a Tóra előírását, mely a tavaszhoz rendeli niszán hónapját, mivel a kivonulás is tavasszal történt. Így tehát minden ünnepünket a megfelelő évszakban ülhettük meg.

Ugyanekkor, ugyanezen a napon, ros chodes niszánkor kapta meg népünk a peszách őrület és peszách ünnepének parancsolatát is, a fogságból való kiszabadulásunk ünnepének előírásait, mely nem csupán a fizikai, hanem a szellemi szabadulásunkat is biztosította, amikor nemcsak az egyiptomi rabszolgaságtól, hanem minden egyéb szorongatásunktól is megszabadulunk, bárhol, bármelyik korban. Ez a Tóra alapvető tanítása (maga a Tóra is a *horáá*, tanítás szóból ered) és mint a Tóra minden egyéb előírása, ez is örökre szól és minden időben érvényes, továbbá minden helyen, ahol zsidók élnek. Ez különösen

igaz a peszách ünnepével, szabadságunk idejével kapcsolatos előírásokra, hiszen ez az ünnep egyben felkészülés is a tóraadásra és a Tóra átvételére.

Ez az esztendő is szökőév, s ezért különös figyelem irányul az első parancsolatra, a hónapok megszentelésére, illetve a szökőévek megállapítására. Az ilyen években igazán időszerű elgondolkodni a szökőévek jelentőségén, mely a zsidóság minden egyéb előírásához hasonlóan fon-

tos szerepet tölt be a tórai parancsolatok gyakorlása során a mindennapjainkban.

Egykor a szökőév kihirdetésével egészen niszán hó első napjáig várhattak, hiszen a bét din, a legfelsőbb rabbinikus bíróság egészen addig jogosult volt beiktatni a szökőhónapot. Mivel niszán a megváltás hónapja is egyben, és éppen e hónap első napja zárja le a fent említett bizonytalanságot, ez erőt ad ahhoz, hogy felkészüljünk a peszáchra és a peszách őrület bemutatására, illetve két héttel később kivonuljunk Egyiptomból. Emellett elkezdjük számolni az ómert is, kifejezve a tóraadás iránti várakozásunkat. Tehát olyan időszak elé nézünk, melynek minden napja az istenszolgálatról szól.

Mivel fentebb már szó esett a szökő évekről, most e téma egyik aspektusát szeretném elemezni, mégpedig a szökőév és az istenszolgálat kapcsolatát. Az istenszolgálat a szabadság alapja, ahogy bölcseink is tanították: az a szabad ember, aki a Tórával foglalkozik és a Tóra szerint él.

A szökőév különlegessége szorosan összefügg a zsidó naptár egyedi voltával, melynek alapja, hogy a zsidó nép a Hold járása alapján számolja a napokat és a hónapokat. Ez azt jelenti, hogy a zsidó naptár, a luách, alapvetően

FORRÁS: ANASH.ORG

holdnaptár, ám figyelembe veszi a Nap járását is, ami az évszakok váltakozásáért felel. Ennek köszönhetően peszách és a többi ünnepünk is mindig a megfelelő évszakban köszönt be. Az Örökkévaló azért teremtette a Napot és a Holdat, hogy fényt adjanak a Föld számára és ezzel szolgálják az emberiséget. Az emberek feladata pedig az, hogy a Teremtőt, azaz Istent szolgálják. Jelentős különbség van aközött, ahogy a Nap és a Hold fényt bocsájt a Földre. A Nap folyamatosan és egyenlő intenzitással világít anélkül, hogy működésében változás állna be. Ezzel szemben a Hold mintegy megújítja saját magát, ahogy erre a neve is utal (chodes: hónap, chádás: új). Minden hónap elején újjászületik, ahogy egy vékony sarlóból növekedésnek indul és egyre fényesebbé válik, amíg el nem éri a teljességet a hónap tizennegyedik-tizenötödik napján. Más szóval, a Nap és a Hold különböző egyéniséggel bír: a Nap a változatlan és állandóság jelképe, a Hold pedig a változás és újjászületése.

Az istenszolgálathoz mindkét egyéniség tulajdonságaira szükség van. Elsőre ez ellentmondásnak tűnhet, azonban a tökéletes istenszolgálatot e különböző jellemvo-

nások összhangjával érhetjük el. Ennek magyarázata a következő:

Az istenszolgálatnak vannak olyan elemei, melyek állandóak, nem változnak napról napra. Jó példa erre az, hogy egy zsidó mindig a Mode áni imával kezdi a napját, a felkelés után azonnal, ezzel köszönve meg az „élő és örök Istennek”, hogy életerővel látja el és képessé teszi a szolgálatára. Egy másik példa a Smá Jiszráel ima, mely az Örökkévalónak és parancsolatainak való teljes alávetettséget fejezi ki, egészen az élet feláldozásáig, illetve az áldások és imák napi recitálása, továbbá a tóranatanulás micvája és a másik zsidó szeretetének és megsegítésének kötelezettsége, melyek szintén minden egyes nap kötelező erővel bírnak minden zsidó számára. Ezzel együtt az is elvárás, hogy a zsidó élet minden aspektusával kapcsolatban megújuló és újjáéledő örömet érezzünk, különösen azon parancsolatok terén, melyeket minden nap kötelesek vagyunk megtenni. Úgy kell éreznünk, mintha éppen aznap rendelte volna el azokat a számunkra a legelső alkalommal az Örökkévaló. Emellett további inspirációt kell gyűjtenünk a különleges napokra, mint amilyen a szombat vagy a különböző ünnepek, melyekre máskor nem gyakorolt parancsolatok vonatkoznak, mint például a kidus, a gyertyagyújtás vagy a peszách macesz fogyasztása, illetve a hétköznapitól eltérő imák mondása. Ezeknek mind különleges örömet és lelkesedést kell kiváltaniuk, méghozzá olyan mértékben, hogy a szombat szentsége a hét többi napján is érezhető legyen, az ünnepek üzenetei pedig az egész év során velünk maradjanak. Ennek szellemében tanították bölcseink, hogy „szabadságunk idejét” nap mint nap át kell élnünk azáltal, hogy felszabadítjuk magunkat minden belső és külső korlátunktól, hogy a lehető legteljesebb szívvel és a legnagyobb örömmel, valóban szabadon tudjuk Isten szolgálni.

Adja az Örökkévaló, hogy niszán újholdja alkalmával és még inkább az azt követő napok során mindannyian elmélyedjünk a fenti gondolatokban, ahogy a kovásztalan kenyér ünnepének és szabadságunk idejének egyéb aspektusaiban is, melyek, ahogy korábban írtam, mind igen aktuálisak az év többi napján is, minden egyes ember számára.

Adja Isten, hogy mindez elősegítse a teljes megváltás mihamarabbi bekövetkeztét minden egyes zsidó számára és így a világ összes népe felismerhesse a valódi szabadságot, beteljesítve ezzel a prófécia szavait: „Ha Te (az Örökkévaló) uralkodsz majd a nemzetek felett ... meg fogják tudni, hogy Te, akinek a neve Örökkévaló, a világ egyetlen, legfelsőbb ura vagy”.

Nagyrabecsléssel és áldással, kóser és örömteli peszáchot kívánva,

M. Schwartz

A PESZÁCHI DALOK TÖRTÉNETE

CHANA DEUTSCH írása

A széder este forgatókönyvét tartalmazó peszáchi hágádá az egyik legősibb és legtöbb kiadást megélt zsidó könyv. Segédeszköz, amelynek segítségével teljesíthetjük a Tóra (2Mózes 13:8.) egyik legfontosabb előírását: „És add tudtára fiadnak azon a napon, mondván: Annak okáért van, amit tett az Örökkévaló velem, midőn kijöttem Egyiptomból”.

A hágádá szövege és dallamai

A hágádá (a szó jelentése: „elbeszélés”) szövegének alapja a második Szentély és a Misna szerkesztése idején jött létre, ebből fejlődött később mai formájára. A szóbeli tan alapkönyvében, a II. században lejegyzett Misnában már szerepelnek részek a hágádából, ahogy a Misnát magyarázó Talmudban is. Eleinte nem volt leírt, megszerkesztett szövege (ahogy az imáknak sem), azt csak a polgári időszámítás előtti IV. században virágzó Nagy Gyülekezet tagjai, tudós rabbik és próféták állították össze. Több részlet a talmudi kort követő gáonok idején (VI–XI. század) jött létre, a középkorban pedig kiemésült olyan közkedvelt dalokkal, mint az *Echád mi jodeá* (Ki tudja, mi az egy) és az állatmesébe burkolt tanítás, a *Chád gádjá*, amely egyben a világ legkorábbi, nyomtatásban megjelent gyerekverse. Cikkünkben ezeknek a daloknak járunk utána.

A dal és az ének különleges hatással van a lélekre, megérinti a szívet, felkavarja a lelket és stimulálja az elmét. A zsidó nép történelmét és szerződésait áthatja az emlékeztető és inspiráló dal és dallam, legyen szó mindennapi imádkozásról, tóraolvasásról vagy ünnepi szokásokról. A Tórát, a prófétai szakaszokat és a különféle könyveket sajátos dallammal olvassuk fel, dallama van az előimádkozásnak és sok imát is közö-

sen énekelve mondunk el a zsinagógában vagy otthon, még a hagyományos zsidó tanulásnak is melódiája van. Peszách ünnepe pedig különlegesen mélyen kapcsolódik a zenéhez. A zsidó férfiak Mózes vezetésével dalra fakadtak a Nádas-tengeren való átkelés után, a nők pedig Mirjámmal együtt énekeltek, táncoltak és zenéltek, így adtak hálát az Örökkévalónak csodás megmenekülésükért. A hágádá számos részét szokás énekelve elmondani – például a hágádá „forgatókönyvét”, a hágádá elején található, *Kádés urchác* (kidus és kézmosás) kezdetű felsorolást, a *Má nistáná* kezdetű négy kérdést, vagy az *Ávádim hájinu* (Szolgák voltunk) című részt –, a könyvecske végén pedig további dalokat találunk, ezek részben vallásos költemények, azaz pijutok, részben pedig különböző zsidó témákról szóló dalok. E dalok legfőbb célja – a széder este sok más mozzanatával együtt – a gyerekek ébren tartása és érdeklődésük felkeltése. Szövegük néhol a szenvedésekkel teli elnyomásról és az azt követő megszabadulásról szól, mások az Örökkévalóba vetett hitről és bizalomról beszélnek.

Mielőtt ezeket részleteznénk, említést érdemel még a hágádá közepén található, a refrénjéről ismert *Dájénu* – Ez is elég lett volna nekünk, amit közösen szokás énekelni. A történelemben előrefelé haladó, Isten ne-

künk juttatott adományait (például Tóra vagy szombat) felsoroló szöveg a maga teljességében az első ismert középkori (IX. századi) hágádában található. A tizenöt versszakon át tartó szöveg minden egyes sora úgy végződik: *dájénu* – az is elég lett volna nekünk.

Peszácháldozat ez: a pijutok

A pijutok között gyakran megtalálható a késő antikvitás nagyszerű liturgikus költője, Jánáj által írt *Vájhi báháci hálájlá* – És történt az éjszaka közepén című költemény, melynek akrosztikonos sorai, egyszerű, tórai idézetek alapuló refrénje és egyetlen kulcsszót minden sor végén megismétlő felépítése a klasszikus pijutok formáját követi. Ez a mintegy 1500 éve született pijut kezdetben a szombat reggeli ima kiegészítője volt, és csak később illesztették a hágádába. A meglehetősen bonyolult és nehezen értelmezhető szöveg az éjféli tematikája köré épül, és egy hagyományos midrást dolgoz fel, miszerint a széder éjszakája nemcsak a kivonulás évfordulóját jelenti, hanem egyéb csodás eseményekről is megemlékezik, melyek közt szerepel Avrahám győzelme a királyok fölött vagy Jáákov találkozása az angyallal.

Egy másik, szintén gyakran megjelenő pijut a *Váámártem zevách peszách* – „és mondjátok, peszách áldozat ez”, melyet a Jánáj után egy évszázaddal, a

polgári időszámítás szerinti VI–VII. század fordulóján élt Elázár Hákalir írt. Az előző dalhoz hasonló tematikát dolgoz fel: olyan eseményekkel ismerkedünk meg, melyek a midrás szerint ugyanazon a napon történtek (más években), mint a kivonulás. A pijut üzenete gyakorlatilag a széder este üzenete is: ahogyan Isten megmentett minket Egyiptomból, úgy más helyzetekből is megment minket. A megmenekülés felidézése pedig erőt ad a megváltás előtt álló világnak, hiszen tudjuk: Isten bármikor képes elhozni a megváltást.

Középkori dalok

Ezeket a bonyolult nyelvezetű és komoly mondanivalót hordozó költeményeket könnyedebb, több síkon értelmezhető, középkori eredetű dalok követik. Közülük az első az *Ádir Hu* (Hatalmas Ő) kezdetű, 24 soros, az álefbét (a héber ábécé) betűit követő dal, melynek ritmikusan ismétlődő szövege és az Örökkévaló nagyszerűségét és hatalmát dicséri és hangsúlyozza, hogy az Örökkévaló újra felépíti majd a Szentély Jeruzsálemben. A szöveg nem kapcsolódik szorosan peszách ünnepéhez, ám a két ízben is lerombolt *Bét Hámikdás* (Szentély) újjáépítése az eljövendő megváltást és a messiási időket idézi, vagyis szellemiségében tökéletesen illeszkedik az ünnephez, mely az egyiptomi fogságból való megváltásra emlékezik.

Az ezt követő *Ki lo náe* (Mert ez illik hozzá) című, a héber ábécé, az álefbét sorrendjét követő dal a Tánách, vagyis a zsidó Biblia néhány mondatára épül, elsősorban a Zsoltárok könyvéből, rövid, jól megjegyezhető refrénje pedig igazán alkalmas arra, hogy a gyerekek is gyorsan elsajátítsák.

Az első lejegyzett gyerekdal

Ezen a ponton érkezünk el a hágáda két legismertebb és legkedveltebb dalához. Az egyik a kumulatív dalok sorába tartozó *Echád mi jodéa* – Ki tudja, mi az egy, mely tizenhárom fontos dolgot sorol fel számonként. Az egyestől indulva minden egyes számhoz társít valamiféle, többnyire

a zsidósághoz is kapcsolódó gondolatot vagy tényt. A kumulatív szerkezet azt jelenti, hogy minden egyes versszak megismétli a megelőző szakaszokat, és hozzátesz még egy elemet. Ahogy haladunk előre az énekben, csökkenő sorrendben minden egyes sor után elhangzanak a korábbi sorok is, így minden egyes lista azzal ér véget, hogy „Ki tudja, mi az egy? – Egy az Istenünk, aki az égen és a földön van” – megerősítve ezzel az Örökkévaló mindenhol jelenvalóságába és egyetlenségébe vetett hitet. Az egyszerűen érthető és követhető szöveg, a gyorsan elsajátítható dallam és a folyamatos ismétlődés különösen alkalmassá teszi ezt a verset gyerekek számára. A gyerekek pedig, mint tudjuk, a széder központi szereplői.

Az utolsó, az előbb említett dalhoz hasonlóképpen kumulatív, vagyis felhalmozódó dal az arámi nyelvű *Chád gádjá* – Egy gödölye, ami joggal lehet a gyerekek kedvence. Maga a téma nem könnyű: minden egyes sorban arról hallunk, hogy az erősebb legyőzi a rangban alatta állót és végül megjelenik a halál angyala, aki megöli a henteset, ám végül Isten elhozza a megváltást. Kommentátoraink természetesen nem egy magyarázattal szolgáltak a *Chád gádjá* mélyebb értelmével kapcsolatban. Az egyik magyarázat szerint a kis gödölye a

zsidó népet jelképezi, melyet a külföldi népek el akartak pusztítani. A szereplők e népeket jelentik: asszírok, babilóniaiak, perzsák, görögök, rómaiak, a muszlimok, a keresztések és a törökök. Végül azonban megjelenik a színen a Szent, áldott legyen, és megmenti a zsidó népet azoktól, akik a romlását akarják. A két zuz (aprópénz), a gödölye ára a magyarázatok szerint a két kőtáblát vagy Mózeszt és Áront jelenti.

Érdekesség, hogy bár a szöveg első sorban arámi nyelven íródott, nyelvtani hibák vannak benne és héber szavak is tarkítják. Úgy tűnik ebből, hogy a szöveg születésekor az arámi már nem volt beszélt nyelv. Ez az információ hozzásegíthet a szöveg datálásához. Nyomtatásban először a XVI. századból származó prágai hágádban jelent meg, korábbi verziói a XIV. századból származhatnak. Egy korai változata egy franciaországi kéziratban bukkant fel, és a kutatók feltételezik, hogy az 1306-os franciaországi kiűzetésük alkalmával vitték magukkal a zsidók a dalt a mai Németország és Észak-Európa különböző zsidó közösségeibe. Tőlük került aztán az askenázi hágádkba, később pedig utat talált a spanyolországi és közel-keleti szfárádi zsidók hágádjába is. Számos kutató egyetért abban, hogy a *Chád gádjá* az egyik legrégebbi ismert gyerekdal (természetesen nyilvánvalóan

ILLUSZTRÁCIÓ EGY 1796-OS, AMSZTERDAMI HÁGÁDÁBÓL. A SVÁJCI BRAGINSKY COLLECTION TULAJDONA

jóval korábban is születtek gyerekdalok, de ezeket nem őrizte meg írásos emlékek), és azt is valószínűsítik, hogy ez az első, szándékosan gyerekek számára összeállított és írásos formában közölt ének.

Beszéld el fiadnak: gyerekek a széderen

A széder ugyanis igen terjedelmes, a kisgyerekek pedig könnyen elalmosodnak. A hágádá elbeszélésével azonban fontos parancsolatot teljesítünk: „és beszéld el fiaidnak” (a fiúk alatt természetesen gyermekeket értünk, lányokat és fiúkat egyaránt). Vagyis a széder központi résztvevői, a gyerekek, és ezért sokféle furcsaságot szövünk bele az estébe, hogy ébren tartsuk a legkisebbek figyelmét, és fontos szerepeket is kapnak. Ők kérdezik a fentebb már említett *Má nistána* négy kérdését, ők keresik az elrejtett fél macaszt, az áfikománt, amiből az utóétel lesz, és ők azok, akik árgus szemekkel figyelik, hogy Élijáhu (Illés) próféta vajon megérkezett-e láthatatlanul, és kortyolt-e a számára az asztal közepére, díszes serlegben kikészített borból. Az egész estét lezáró dal, a Chád gádjá is azon elemek közé tartozik, mely a gyerekeket várakozással tölti el, és ébren tartja a figyelmüket. A Chád gádját (akárcsak az ezt megelőző *Echád mi jodéát*, melynek első ismert, nyomtatott formában megjelent változatát ugyanabból a prágai hágádából ismerjük, mint a Chád gádját), kumulatív szerkezete teszi könnyen megjegyezhetővé.

Különbségek a hágádákban

Zárjuk végül írásunkat azzal a viszonylag szűk körben ismert tényre, hogy a széder végén énekelt népszerű dalok, az *Echád mi jodéa* és a Chád gádjá nem szerepelnek a lubavicsi hágádákban. Hiányzik továbbá a szédert általában lezáró *Chászál széder peszách* – Befejeződött a peszáchi széder kezdetű pijut is.

A különböző rítusú imakönyvek az imák legfontosabb jellemzőit illetően alapvetően nem térnek el egymástól, hiszen azt az *Ansé Kneszet Hágdoló*, azaz a Nagy Gyüleke-

SHLOMO KATZ ECHÁD MI JODÉÁ ILLUSZTRÁCIÓJA, 1978

zet tagjai állították össze. E rabbinikus tanácsot Ezra próféta alapította és a második szentély korának legnagyobb rabbijai és prófétái tartoztak a tagjai közé. A különbségek egyes imák szövegében, sorrendjében, illetve az imák közé betoldott egyéb vallásos költemények mibenlétében mutatkoznak meg. A kabalisták magyarázata szerint azok az imaszövegek, amelyek minden közösségben azonosak, az univerzális istenszolgálatot testesítik meg, a különböző eltérések pedig az adott közösség sajátos, csak rá jellemző istenszolgálatát fejezik ki. A misztikus tanítások szerint tizenkét fő imarend létezik Izrael tizenkét törzsének megfelelően. Mivel a Lévi törzs tagjain kívül nem tudni, hogy ki melyik törzsből származik, a XVI. században élt cfáti böles, a szent Ári (Jicchák Lurija rabbi) összeállított egy imarendet, mely véleménye szerint minden törzs hagyományához illeszkedik. Éppen emiatt az ő imakönyvéből számos dal és költemény kimaradt, mert úgy gondolta, hogy azok – bár neves rabbik alkották őket és mély jelentést hordoznak – nem elég uni-

verzálisak és nem illeszkednek minden törzs jellegéhez. Az első lubavicsi rebbe, Snéur Zálmán rabbi, az Álter Rebbe (1745–1812) által szerkesztett, a hagyományos askenázi tradíciótól számos helyen eltérő imakönyv az Ári tanításait követi, így a lubavicsi hágádából is kimaradtak bizonyos költemények.

A hatodik rebbe, Jozsef Jicchák Schneersohn rabbi (1880–1950) azt a magyarázatot fűzte a szédert lezáró Chászál széder peszách kezdetű dal hiányára a lubavicsi hágádákban, hogy az egyiptomi kivonulás azóta is, a mai napig folyamatosan tart, és nem ér véget a széder befejezésével, így nem való arról énekelni, hogy befejeztük azt. Minden egyes napunkat át kell hogy itassa a tudat, hogy az Örökkévaló kivezetett minket Egyiptomból, átadta a Tórát a Színáj-hegyen és megbízott minket azzal, hogy Isten lakóhelyévé változtassuk át fizikai világunkat.

Adja az Örökkévaló, hogy hamarosan eljőjön a végső megváltás, és a következő széder estét már a felépített Szentélyben bemutatott peszách-áldozattal ünnepelhesük.

A KIVONULÁS ZENÉJE

CHANA DEUTSCH *írása*

Vajon mi olyan különleges általában a dalban? Miért szeretjük az ismert dallamokat újra és újra meghallgatni vagy énekelni, míg az írott vagy a beszélt szöveget néhány alkalom után megunjuk? Minél többször hallunk egy dallamot, minél jobban ismerjük azt, annál jobban beleszeretünk. Ha egyszer egy dallam megfogott minket, akkor igen valószínű, hogy a későbbiekben is hatni fog ránk, akárhányszor hallgatjuk is meg.

A víz és a szárazföld

A Tóra egyik leglátványosabb csodájára az Egyiptomból való kivonulást elbeszélő Besálách szakaszban került sor. A Vörös-tenger kettévált, és a zsidó nép száraz lábbal kelhetett át rajta. És miután megtapasztalták ezt a hatalmas csodát, a férfiak dalra fakadtak, a nők pedig még doboltak és táncoltak is.

Bölcseink azt mondják, hogy két, egymástól gyökeresen eltérő élettér jelenik meg és találkozik egyetlen csodában: a víz és a föld. A víz lepedőként takar el mindent, ami benne él, és a benne élők nem tudnak létezni nélküle. Ezzel ellentétben a szárazföldön minden mozgás, minden élő külön-külön látszik és létezik, ráadásul a szárazon nem is annyira nyilvánvaló a kapcsolat az élet és az élettér között, mint a mindent magába foglaló vízben. A tenger az Örökkévalót jelképezi. Ahogyan a víz is minden más létezőt eltakar, úgy az Örökkévalón kívül sem létezik semmi. Minden az Ő egységének a részét képezi, minden Tőle függ. Ahogyan a hal nem élhet víz nélkül, úgy nem élhetünk mi az Örökkévaló nélkül. Ezzel szemben a szárazföld az embereket képviseli. Az, hogy mennyire kizárólag az Örökkévaló éltet minket, könnyen elhalványulhat, hiszen a növények termései, a folyók vize és a napfény „ellát minket”. Saját magunkat az Örökkévalótól független lényként is el tudjuk képzelni.

A tenger szétválásakor isteni perspektíva tárult fel a zsidók szeme előtt, és a szárazon átvonuló zsidók lehetőséget kaptak arra, hogy mélységében átlássák a világ két, egymástól olyannyira különböző aspektusát. Egy rövid pillanatig az egész nép látta és érezte, hogy csak egyetlen Örökkévaló Isten van, senki és semmi nincs rajta kívül. A tórai történeteket egyéb mesékkel kiegészítő és ma-

És vette Mirjám, a prófétanő, Áron nővére a dobot kezébe, és kimentek mind a nők utána dobokkal és körtáncsal.

És Mirjám elkezdte nekik: Énekeljete az Örökkévalónak, mert fenségesen fenséges volt, lovat és lovasát a tengerbe döntötte.

(2Mózes 15:20-21.)

gyarázó midrás azt mondja, hogy a Vörös-tengeren száraz lábbal átkelő, egyszerű szolgálólány ugyanúgy az isteni jelenlét érzékelésének magasabb szintjét élte át, mint az égi szekeret, az angyalokat és a Teremtőt szimbolizáló merkávát (szekeret) látó Jechezkél (Ezékiel) próféta.

Énekelve a szabadságba

Mit tettek ekkor, vagyis az átkeléskor a zsidók? Énekelni kezdtek! A dal a lélek nyelve. A régi dalok ismétlésével újra és újra átéljük a dal lelket megmozgató ritmusát. A zene emlékezteti a lelkünket arra, amit valóban szeretünk.

A tenger szétválásakor énekelt dal kifejezi a zsidók és Isten mély kapcsolatát, melyet csak akkor és ott tudtak így átélni. Egy olyan valóságról beszél, melyben semmi más nincs, csakis az egyetlen és örökkévaló Isten. Erre emlékezünk, valahányszor elolvassuk ezt a dalt. E realitás intenzív megélése megérintette minden zsidó lelkét, és ez fejeződött ki a dalban. A tenger dala címen ismert, lírai hangvételű tórai részlet magyarázóink szerint olyan nagy jelentőséggel bír, hogy a hétköznapi és a szombati reggeli imába is bekerült. Sőt, még külön szombatot is ka-

pott: azt a szombatot, amelyen a zsinagógákban felolvassák a tenger dalát is magában foglaló Besálách szakaszt, sábat sirának, a dal szombatjának nevezik. Sok közösségekben szokás, hogy az előimádkozó és a közösség, sorról sorra, énekelve mondja el ezt a különleges szöveget.

A dal a lélek nyelve, ezért nem unjuk meg soha. Sőt, minél inkább a lelkünkhöz szól egy dal, annál többször énekeljük el és annál jobban kötődünk hozzá. Ha nem csupán szavakkal imádkozunk, hanem énekeljük is imáinkat, a dal megnyitja a lelkünket, és lehetőséget ad nekünk arra, hogy – akárcsak a Vörös-tenger szétválásánál – legbensőbb lényünket érintse meg az imádság, szétnyíljon a saját tengerünk, és megláthassuk az istenit a világban.

Az Egyiptomból kivonult és a félelmetes egyiptomi serg elől megmenekült zsidó férfiak a tenger kettéválasztásának, illetve a száraz lábbal való átkelés csodájának elismerésére tehát Mózes vezetésével dalba fogtak. Ritkábban említik azonban, hogy ezt a dalt egy másik is követte, az, amelyet Mirjám, Mózes nővére és az általa vezetett nők énekeltek zenével és tánccal kísérve. Amilyen bőbeszédűen számol azonban be a Tóra Mózes és a férfiak daláról, annyira szűkszavú Mirjám és a nők énekével kapcsolatban, ahogyan nyitó idézetünkben láttuk.

Mirjámot csak néhány helyen említi a Tóra. Életét a zsidó női ideálnak megfelelően a családjának, illetve – bábaasszonyként – más zsidó nők segítségének szentelte, és bár a midrás több fontos próféciáját említi, csak ritkán vette ki részét látványosan a közéletből. Ebben az epizódban azonban a kivonuló nép minden asszonyának élére állt, táncolt és énekelt előttük. A szöveg érdekessége, hogy Mirjámot nem Mózes, hanem Áron testvéreként említi. A magyarázók szerint ez arra utal, hogy prófétai szerepe már akkor megnyilvánult, amikor még csak ők ketten voltak testvérek, Áron és Mirjám, ugyanis azt jövendölte szüleinek, hogy az ő gyermekük lesz majd az, aki kivezeti a zsidókat Egyiptomból. A szöveg további furcsasága tömörségében rejlik. Vannak, akik azt mondják, hogy a nők egyszerűen megismételték a Mózes és a férfiak által énekelt diadaléneket, mások szerint pedig éppen fordítva, Mirjám és a nők énekeltek előbb a dalt, de nem lett volna illendő, ha a Tórában ők szerepelnek elsőként, ezért kerültek a férfiak előre.

Ez az egyetlen olyan eset a Tórában, amikor az asszonyok külön, saját éneket énekeltek, ami nem csoda, hiszen nőknek – a szemérmesség (héberül *cniut*) szabályainak értelmében – nem illendő férfiak jelenlétében énekelnie vagy táncolnia. Hogyan és miért történhetett ez mégis meg a tengeren való átkelés után? Vajon valóban énekeltek és táncoltak a nők? Feltételezhetjük-e Mirjámról, a nagyszerű prófétanőről és az őt követő istenfő asszonyokról, hogy az előírások ellenére férfiak előtt daloltak és táncoltak?

Mózes dalát a Tóra „sir”-nek, vagyis dálnak nevezi, ám a nőkkel kapcsolatban ezt mondja: „vátáán” (felelte, szólt). Mire felelt? A midrás szerint az angyalok dicsőíteni akarták Istent, ám Mirjám felelt nekik, és szólt az asszonyoknak, hogy először ők énekeljenek. Egy másik ma-

gyarázat szerint maga a dal volt felelgetős – vagy a férfiak dalát ismételték meg, vagy Mirjám után énekeltek a nők szakasról szakaszra. Egyes kommentátorok szerint a nők valójában nem énekeltek, mivel nők számára illetlenség olyan férfiak jelenlétében énekelni, akik nem közvetlen rokonaik. Mások viszont azt mondják, hogy énekeltek, és olyan köztes vélemény is akad, mely szerint zeneszerszámokkal valódi dallamot játszottak, ám nem, vagy csak halkán énekeltek, nehogy szemérmetlenül viselkedjenek a férfiak jelenlétében. A zeneszerszámok hangja elnyomta a halk dallamot. A Chida néven ismert Chájim Jozsef Ázuláj rabbi azonban azt mondta, hogy – mivel az isteni jelenlét nyugodott az egész népen – a szentségnek és a spiritualitásnak olyan magas fokára kerültek, hogy a nők nyugodtan énekelhettek akár a férfiak füle hallatára is.

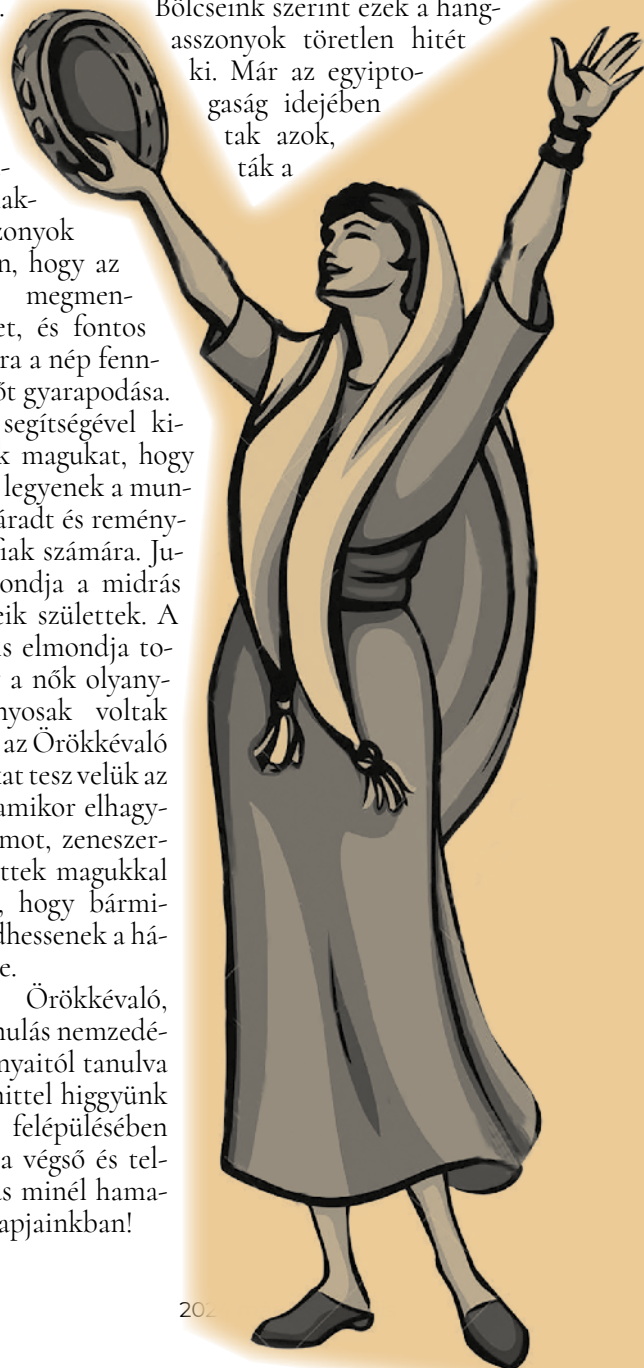
A nők szerepe a kivonulásban

A tórai szöveg szerint a nők csörgődobbal kísérték az éneket.

Bölcsseink szerint ezek a hangasszonyok töretlen hitét ki. Már az egyiptogasság idejében tak azok, ták a

Az asszonyok hittek abban, hogy az Örökkévaló megmenti majd őket, és fontos volt számukra a nép fennmaradása, sőt gyarapodása. Réztükreik segítségével kicsinosították magukat, hogy kívánatosak legyenek a munkában megfáradt és reményvesztett férfiak számára. Jutalmul – mondja a midrás – hatos ikreik születtek. A midrás azt is elmondja továbbá, hogy a nők olyannyira bizonyosak voltak abban, hogy az Örökkévaló majd csodákat tesz velük az úton, hogy amikor elhagyták Egyiptomot, zeneszerszámokat vittek magukkal a kezükben, hogy bármikor belekezdhesse a hálaadó énekbe.

Adja az Örökkévaló, hogy a kivonulás nemzedékének asszonyaitól tanulva mi is ilyen hittel higgyünk a Szentély felépülésében és jöjjön el a végső és teljes megváltás minél hamarabb, még napjainkban!

EGÉSZ MACESZEK előállítása töröttekből

MIT TANULTUNK A TAVALYI NAGY TÖRÖTT-MACESZ PÁNIKIBÓL?

OBERLANDER BÁRUCH *írása*

A peszáchi kóser macesz megléte életbe vágóan fontos kérdés a zsidó családok számára. A kovásztalan kenyér gyártása, tárolása és szállítása azonban nem könnyű feladat. Így az 1989-es Magyarországra költözésünk utáni első években különösen nagy figyelmet fordítottam a hazai macesz-helyzetre. Ebből az időből idézek fel néhány történetet, mielőtt rátérünk egy kérdésre, ami egészen tavalyig csak elméleti szinten foglalkoztatott: mi történik, ha nincs egész maceszünk?

Maceszsütőde Budapesten

Bár ma már Budapesten nem sütnek maceszt, én emlékszem arra, amikor gépi maceszsütés folyt még a '90-es években is a XIII. kerületben, a Tüzér utca 26–30. szám alatt. Ez a régi Dózsa György úti „nagytemplom” oldalsó bejárata: a zsinagóga mögötti részben volt megtalálható a sütőde. Itt gépek működtek a maceszgyártás egyes folyamataihoz, a dagasztástól a macesz sütéséig, míg a végén kijött a téglalap alakú macesz. Azt hiszem, hogy ez abban az időben állami cég volt, ahogy a szocializmusban mindent államosítottak, de eredetileg talán az a Pesti Ortodox Hitközség vállalkozása volt (Lásd *Zsidó lexikon* 684. oldal végén).

Arról, hogy hogyan indult újra az üzem a háború után, egy csodálatos történetet őrzött meg a családi legendárium¹. A háború előtt az üzem vezetője Kolman Mose Zeév (1868–1944) volt, aki azonban úgy halt meg a pesti gettóban (egyébként ő volt az utolsó halott, akit még tudtak kivinni a gettóból és a zsidó temetőben elhelyezni), hogy fiát nem vonta be az üzem munkájába, így ő, lévén nem volt járatos a sütőde működtetésében, nem is tudta azt a háború után újraindítani. Egy idő után azonban, amikor már nem érkezett külföldről macesz, maceszhiány lépett fel Magyarországon (nem világos, hogy me-

lyik évről van szó), és mivel az üzemet közben államosították, állami utasítást kapott, hogy indítsa újra a gyártást. A fiú nagyon aggódott, hogy hogy fogja ezt véghez vinni, hiszen az apja nem tanította meg neki a szakmai fortélyokat. Így aztán az Örökkévalóhoz fordult, rengeteget imádkozott, hogy valahogy kikerüljön ebből a bajból. Egyik éjszakán meg is jött a válasz az imáira, amikor mártírhalált halt apja álmába meglátogatta, és részletesen elmagyarázta neki, hogy kell csinálni a maceszt, sőt azt is elmondta neki pontosan, hogy milyen gépet hogyan kell javítani. Másnap reggel, mielőtt bárkivel beszélt volna, bement a gyárba és apja utasításai alapján ellenőrizte a gyárat, és mindent pontosan úgy talált, ahogy apja álmában elmondta neki.

Innentől évtizedeken keresztül ez a cég látta el a magyar zsidóságot maceszszel peszáchra és mind az ortodox, mind a neológ hitközség itt gyártatta a pászkáját. Az a vélemény járta erről, hogy lényegében nincs különbség a két macesz között, ugyanott gyártják őket, csak más a pecsét. Én azonban kíváncsi voltam a gyártásokra, és mai napig hálás vagyok barátomnak, Meiszinger Dávid (István)-nak, aki sokat járt hozzám tanulni, és '95 táján körbevezetett engem a gyárban, ahol akkoriban dolgozott. Ekkor derült ki számomra, hogy óriási különbség van a két gyártás között. Az ortodox gyártás során ugyanis 18 percenként megtisztították a gépet, ellenőrizték, hogy nem ragadt-e rá egy kis tészta vagy volt morzsa, és aztán indították újra. A neológok úgy tartották, hogy mivel minden tészta kevesebb mint 18 perc alatt a sütőbe került, nincs szükség a leállásra és tisztításra. Arra nem annyira figyeltek, hogy akadhatott valahol belül morzsa vagy tészta a gépben, megelégedtek azzal, hogy a látható helyeken levő tésztát vagy morzsát eltávolították.

A peszáchi pálinka felügyelete

Emlékszem még egy érdekességére ennek az időszaknak. Akkoriban Hoffman Áron (1936–2009) volt a Kazinczy utcai rabbi. A maceszokra ő adta a kóser-sági engedélyt, de csak a hitközségi pecséttel pecsételte le a zsákokat, a saját nevét nem adta erre. Naftali Kraus egyik írásában² foglalkozott is a témával azt firtatva, hogy hogy lehet, hogy a Slivovitz szilvapálinkán a rabbi saját nevével igazolja, hogy „kóser sel peszách”, miközben a maceszt meg nem, holott előbbinek nincs sok esélye, hogy ne legyen peszáchra kóser. Évekkel később, amikor a Slivovitz gyártását ellenőriztem, kiderült, hogy itt is tévedés volt, hiszen ennek a gyártásához élesztőt használtak, ami akár „echte chomec” is lehet – így valóban komoly ellenőrzésre volt szükség ott is.

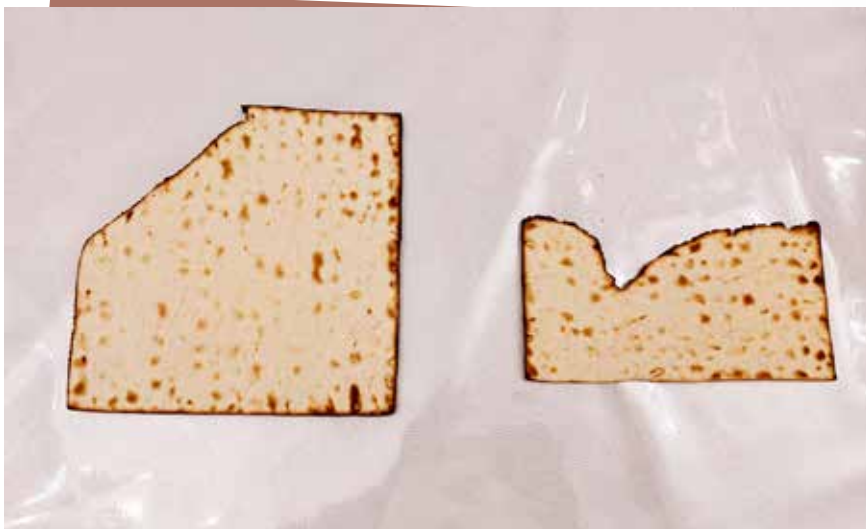
Maceszhatározó

A gyártást az ezredforduló környékén már sajnos nem lehetett folytatni a budapesti maceszsütődében, mert nagyon régi technológiával dolgoztak, és nem volt senki, aki befektetett volna elég pénzt, hogy modernizálni lehessen a sütődét. Innentől mindig külföldről kellett behozni a maceszt. Ezeknek a maceszoknak több fajtája is van, ezért érdemes néhány fontos dolgot tisztázni.

1. Gépi vagy kézi

Először is van gépi és kézi macesz. A haszidok és sok más ortodox csoport csak kézi maceszt használnak, mert azt tartják, hogy az sokkal kóserebb, többek között azért, mert a nagy gépsorokat nehéz megtisztítani minden 18 percen³. Van olyan szakember⁴, aki már-már a túlzásig elmegy a szigorításban, hogy szerinte egy gépet egy 18 perces műszak után nem is lehet megtisztítani sokkal kevesebb mint egy óra alatt.

EGÉSZ VAGY TÖRÖTT: EZEK A GÉPI SMIRE MACESZOK ÍGY KERÜLTEK KI A DOBOZBÓL TAVALYI (STEINER ZSÓFIA FOTÓJA)

2. Smire macesz

A másik különbség, hogy úgymond *smire* vagy nem *smire*-e a macesz. A „smire máce”, vagyis „smurá mácá” azt jelenti, hogy őrölt kovásztalan kenyér⁵. Ennek a minimum követelménye az, hogy a dagasztástól kell figyelni, hogy peszáchi legyen és ne kezdjen megkél⁶, de erősen ajánlott már legalább az őrléstől⁷, szigorúbb vélemények szerint az aratástól figyelemmel kísérni a búzát, hogy nehozz vízrel érintkezzen⁸. A kézzel készült macesz a legmagasabb szintű *smire macesz* is egyben, amit már az aratástól őriznek (a kézinek természetesen borsosabb az ára, mint a gépinek, mert sokkal több emberi munka van benne). A gépi, még ha van is rajta rabbinikus pecsét, hogy peszáchkor fogyasztható, ha nincs ráírva, hogy *smire*, akkor biztos, hogy nem magas szintű őrölt macesz. Márpedig a szédereen mindenképpen illik a micvát a lehető legjobban őrölt *smire macesz* fogyasztásával teljesíteni⁹. De érdemes áldozni erre, ha lehet, és egész peszáchkor ezt használni, hisz ennek sokkal magasabb a kósersági szintje.

3. Erev peszách macesz

Térjünk vissza egy pillanatra a '90-es évek Budapestjére. A gépi maceszsütésen kívül ugyanis volt itt egy kis kézi maceszsütés is. Lehet, hogy a rendszer-váltás előtt nagyobb mennyiséget is sütöttek a közösség számára, mert volt rá igény, de a '90-es évek elején, amikor mi letelepedtünk Magyarországon, már csak erév peszáchkor, a szédert megelőző délutánon sütötték, az ortodoxia központjában, a pincében a Kazinczy utcai bejárat felől.

Ennek az a jelentősége, hogy a *Sulchán áruch*¹⁰ említ egy szokást, hogy a széder estén csak olyan maceszsal lehet teljesíteni a micvát, amit erév peszáchkor sütöttek, amikor már érvényben van a *chomécfogyasztás* tilalma és a Szentélyben

már be lehetne mutatni a peszáchi áldozatot. Ezt „erev peszách macesz” néven ismerik. Az érkezésünk utáni peszáchon megnéztem, hogy hogy folyik itt a munka. Mivel nem volt rabbinikus ellenőrzés (ugyanis Hoffman rabbi soha nem töltötte itt a peszáchot), inkább úgy döntöttem, hogy az elfogadott háláchára hagyatkozom¹¹, ami szerint minden *smire* macesz kóser a szédere.

Tavaly ebben a pincéhelyiségben rendezték a *kapóreszt* (jom kipur előtti *kápárot* szertartást), és már hiába kerestem a maceszsütő kemencét, mint megtudtam, azt sajnos pár évvel ezelőtt lebontották. Nagyon sajnáltam ezt, mert régi álmod volt egyszer újra elindítani az „erev peszách macesz” sütését. Nem is tudom, meddig folyt itt az erév peszách sütés.

Miért baj, ha török a macesz?

Mindezek után térjünk át a tavalyi év nagy dilemmájára, a törött maceszek kérdésére!

A messziről szállított macesz hátulütője, hogy útközben könnyen összetörik. Miért gond, ha összetörik? A háláchá szerint¹² sábeszkor és jantevkor (jom tov, ünnepnap), az ünnepi áldást két kenyérre kell mondani. Ez a *lechem misne*, ami emléket állít annak, hogy amikor a manna hullott az égből az egyiptomi kivonulás után a sivatagi vándorlás során, akkor péntekenként dupla adag esett¹³. A kenyereknek ráadásul egésznek kell lennie¹⁴, hiszen a manna sem szeletelve hullott. Peszáchkor emiatt két teljes kovásztalan kenyérre, vagyis maceszre kell mondani az áldást. Ha azonban a szállítás alatt összetörik a macesz, akkor hogy lesz ebből *lechem misne*!?

Ez a probléma főleg a kézi macesznál áll fenn, mert a gépi macesz esetén minden lap azonos méretű, formájú és tökéletesen lapos, így több egymásra rakott lap bizonyos szilárdságot ad a csomagnak és nem török össze még akkor sem, ha kap egy kis ütést. Ezzel szemben a kézi macesz minden darabja egyedi, különböznek egy kicsit méretükben és mindegyik más-ként hullámos.

Megoldási lehetőségek

A kézi macesz általában Izraelből vagy Ukrajnából érkezik hozzánk. Az utóbbi években Dnyiproban gyártják ezeket a maceszeket, ahol azt találták ki, hogy a szállításra sütött maceszokat kissé vastagabbra hagyják, így kevésbé lesznek törékenyek.

Én nem a fentit szoktam használni, hanem évek óta „pápai maceszt” rendelék az ünnepre New Yorkból, két ok miatt. Egyrészt ők csak nagyon vékony maceszt gyártanak, akár helyben, akár külföldön fogják elfogyasztani. Ami szállításra kerül, az csak abban különbözik a többitől, hogy kicsit kisebb méretű és vastagabban van becsomagolva. A másik oka háláchikus. New Yorkban ugyanis létezik egy olyan szigorítás, amit sem Izraelben, sem Ukrajnában nem nagyon követnek. Ez pedig az, hogy a 18 percet már a keveréstől számítják és nem attól kezdve, hogy dagasztásra és nyújtásra az asztalra teszik. A háláchá-

ban ez utóbbi módszer is teljesen elfogadott, hisz maga a tészta jóval kevesebb, mint 18 perc alatt ér a sütőbe megsülni¹⁵. Azonban, mivel én ezzel a szigorítással nötem fel, és peszáchkor illik szigorúbban venni az előírásokat¹⁶, nem szeretnék lemondani erről a szokásról.

A maceszek szétválogatása

A macesz törése tulajdonképpen szerencse kérdése. Volt olyan év, amikor szinte 90% fölött volt a teljesen érkezett maceszek aránya, volt, amikor nagyjából fele-fele, de tavaly volt a negatív rekord, amikor egy darab macesz se maradt épen.

A peszách felkészüléshez nálunk hozzátartozik az is, hogy kinyitjuk az összes doboz maceszt és különválogatjuk a teljes és a törött maceszokat. Ezt azért fontos még az ünnep előtt szétválogatni és nem menet közben, mert sábeszkor nem szabad válogatni. Ez ugyanis a *borér* nevű főmunka tilalma alá esik, ami szerint nem szabad az ételben válogatni és külön tenni a jót és rosszat¹⁷. Válogatásnak számít az is, ha keverve van kétféle étel, de csak az egyiket kívánom, és a másikat eltávolítom¹⁸, és egy vélemény szerint az is, ha két maceszt válogatok az alapján, hogy az egyik teljes és használható a *lechem misnére*, a másik meg nem¹⁹.

Még akkor is, ha elfogadnánk azt a véleményt²⁰, ami logikusabb is, hogy mivel valójában nincs itt kétfajta étel, csak azonos ízű macesz, amiből az egyik alkalmas a micvára, a másik meg az alakja miatt nem alkalmas, nem számít kétfajta ételnek a törött és az egész²¹, akkor is érdemes előre kiválogatni, mert így biztosan megőrizzük az egész maceszokat és nem törjük össze véletlenül azt is, ami egészben maradt.

A felújított macesz

Amikor van bőven teljes macesz, akkor nincs probléma, azt külön dobozban tároljuk a *lechem misné*hez, a többi étkezéshez pedig elhasználjuk a törötteket. De a tavalyi helyzetben, amikor egy darab egész maceszem sem volt, akkor muszáj volt valami megoldást elővarázsolni.

Valójában már évek óta mondta nekem Náchmán fiam, hogy nem kell annyira aggódni, ha törött a macesz, mert van egy egyszerű megoldása a problémának: le kell égetni a macesz törött szélét, és ezzel egészé válik. Én mindig azt feleltem erre, hogy engem nem érdekel a „refurbished” felújított macesz, az nem az igazi, annak ellenére, hogy tisztában voltam vele, hogy szó van erről a megoldásról a rabbinikus irodalomban. De tavaly muszáj volt erre hagyatkoznunk, hiszen nem volt egész maceszunk. Viszont így egész peszáchkor ezt a témát tanulmányoztam és kutattam, ami alapján arra a konklúzióra jutottam, hogy ez halachikusan eléggé teljesnek számít, amikor nincs más.

Elyashiv rabbi: a leégetett macesz nem egész!

A rabbinikus irodalomban 1962-ből találjuk erről a kérdéssel az első említést, egy levélben, amelyben Jáákov Jiszráél Kanievsky rabbi (1899–1985) az alábbiakat kérdezte Joszéf Sálom Elyashiv rabbitól (1910–2012)²²: „azt hallottam, hogy van egy olyan ötlet annak, akinek nincs teljes macesze, hogy égesse le a tűzzel a széleket, hogy úgy nézzen ki, mintha ezt lett volna a formája, amikor megsütötték. Kerestem a *Sulchán áru* összes kommentárjában, és nem találtam sehol utalást erre. Kivéve azt, hogy egy kicsit próbálták azt állítani, hogy mivel össze lehet egy pálcikával [belülről] kapcsolni két fél kenyert, ami nem egy kenyérből való, ebből kicsit úgy tűnik, hogy a látszat a lényeg, hogy úgy nézzen ki, mintha egy egész kenyér lenne. Talán ismer ön valami forrást erre [a macesz leégetésére]”.

Elyashiv rabbi válaszevele egyelőre nem került elő, de a peszách hágádájában²³ szerepel, hogy véleménye szerint nem segít a leégetés, „mivel a teljesség a sütéstől függ”.

Más rabbik más véleményen vannak...

Más rabbik azonban elfogadják ezt a megoldást²⁴. Az alábbi táblázatban az ő érvelésük hátterében álló ismereteket mutatom be.

Négy különböző háláchá írja elő, hogy egy adott helyzetben a kenyérnek teljesnek kell lennie.

Háláchá által említett helyzet	Számít-e, hogy teljes a kenyér?	Lehet-e összetűzött kenyérral pótolni?
Áldásmondás a kenyérre hétköznap	Az áldás megtisztelése miatt jobb, ha teljes kenyérre mondja, mintha egy szeletre mondaná ⁴² . Ha választhat egy nagy szelet kenyér és egy kisebb teljes zsömlé között, akkor a teljes zsömlére mondja az áldást, egyen belőle és csak azután vágja föl ⁴³ .	Itt csak azt mondja a háláchá, hogy ha van egész, az jó, de nem kell erőfeszítést tenni érte ⁴⁴ .
Áldásmondás a kenyérre szombaton, lechem misne	Két teljes kenyérre kell mondani, és nem szeleteltre ⁴⁵ . (Azonban, ha valakinek csak szeletelt kenyere van, akkor abból is jobb ha két szeletre mondja az áldást és talán ez is lechem misnének számít ⁴⁶ .)	Két vélemény van: 1. nem elég a látszat, valóban egésznek kell lennie ⁴⁷ . 2. elfogadható, mert látszatra megvan az egész kenyér. Ezt fogadja el a háláchá is ⁴⁸ . A pozsonyi <i>Chátám Szofér</i> véleménye szerint ⁴⁹ csak két darabból lehet egy látszólagosan teljes kenyeret létrehozni, de három vagy több darabból már nem.
Éruv készítése Egy zárt területen, ami több magánlakásra oszlik (pl. egy társasház vagy egy város, aminek van kerítése) nem szabad szombaton a közös területen hozni-vinni, csak akkor, ha az összes lakó közös kenyeret ad össze, ami által ők egy nagy „családdá” válnak. Így mintegy egy nagy magánterületté válik a zárt terület, ezt nevezzük éruvnak ⁵⁰ .	A kenyérről azt mondja, a háláchá, hogy senki nem adhat csak egy szeletet, mert feszültséget szülhet azokkal, aki teljes kenyeret adtak ⁵¹ . (A gyakorlatban ma már nem adnak be minden héten egy-egy kenyeret, hanem egyvalaki előállítja a kenyereket és ajándékba adja a közösségnek.)	Az összetűzött kenyér is egynek számít, hiszen ebből már nem lesz feszültség, mivel a látszat szerint mindenki ugyanolyan teljes kenyeret adott be ⁵² .
A Szentély idejében a rituális tisztaság és tisztátalanság kiterjedt az ételekre is ⁵³ . Pl. az új termésből elkülönített papi részt (<i>trumá</i>) csak akkor lehet elfogyasztani, ha nem lett tisztátalan azáltal, hogy pl. valaki, aki temetőben járt előtte, megérintette ⁵⁴ .	A tisztátalanság csak akkor terjed ki az egész ételre, ha az egy teljes egész. Ha darabokból áll, akkor az egyik részről nem megy át a másikra. Így pl. egy fölszeletelt kenyérből csak az a darab lesz tisztátalan, amit megérint.	Mivel valójában továbbra is két darab, így biztos, hogy nem megy át egyikről a másikra a tisztátalanság, hiszen csak látszólag egy darab ⁵⁵ .

JIDDISKÁJT

Térjünk vissza a maceszra!

Van, aki azt mondja, hogy ha elfogadjuk egésznek, a két kenyérből összerakott, látszólag teljes kenyeret, akkor a $\frac{3}{4}$ maceszt is el lehet fogadni leégetve látszólag egésznek. Az ellenvélemény szerint viszont a két darabból összekapcsolt kenyér az valóban egy egésznek látszik. Ezzel szemben leégetett macesz továbbra is $\frac{3}{4}$ -nek látszik, ami le van égetve, annak ellenére, hogy nagy ritkán előfordul ilyen alakú macesz. De ez a vélemény is elfogadja, hogy ha csak egy kicsi darab hiányzik, amit nem lehet észrevenni, akkor az egésznek számít és lehet *lechem misne* még leégetés nélkül is, vagy legalább annak segítségével, mert megvan a látszat²⁵.

A pirítósz megoldás

Ugyanakkor van egy másik felvetés a *lechem misne* kapcsán, ami megoldást kínálhat a kérdésünkhöz.

Kérdés, hogy mi van, ha egy teljes kenyeret először megsütnek, majd földarabolják hasábokra, visszateszik a sütőbe és újra megsütik. Egésznek számítanak ezek a darabok és lehet-e őket egyenként használni *lechem misnének* vagy sem²⁶?

Aki szerint igen, az azzal érvel, hogy a kenyér így jött ki a sütőből. Más szerint csak akkor használható, ha eleve így terveztük, és nem csak a megmaradt száraz kenyeret próbálják így újrahasznosítani. Előbbi ugyanis egy hosszú sütésnek számít, utóbbi esetben két különállónak. Emellett van, aki szerint semmiképp nem lehet *lechem misnének* használni, mert látszik, hogy ezek egy kenyér darabjai.

Ez úgy kapcsolódik a leégetett maceszhoz, hogy a leégetést újabb sütésként lehet értelmezni, és azért az, aki a pirítósz elfogadja *lechem misnének*, az ugyanúgy el fogja fogadni a leégetett maceszt is²⁷.

Én hajlok arra a véleményre, hogy az újrásütés segít, és az így készült darabok sokkal inkább egynek számítanak, mint a darabokból összekapcsolt kenyér. Az ugyanis tulajdonképpen egyfajta becsapás, csak egynek látszik, de nem az. De a földarabolt és újra sült kenyér az – bár nem úgy néz ki, mint a megszokott –, de valójában teljes, van héja, egész kenyér. Ugyanígy a leégetett szelű macesz, lehet, hogy nem a megszokott formájú, de mégis teljes egész²⁸.

Mekkora maceszt lehet megújítani?

Két vélemény van arról, milyen méretű maceszdarab használható leégetve *lechem misnének*. Az elfogadott vélemény szerint egy *közájit*, vagyis olíva nagyságú²⁹, a másik szerint *kóbécá*, vagyis tojás nagyságú³⁰ kell legyen. Ez egy nagyobb méretű kézi macesz negyede és fele közötti mennyiség.

Mikor lehet „felújítani” a maceszokat?

Sábeszkor biztosan nem lehet leégetni a macesz, mert nem lehet semmit módosítani a tűzben, mert ez az egyik főmunka, ami tilos sábeszkor³¹, kérdés azonban, hogy szabad-e ünnepnapon javítani és létrehozni látszólag teljes kenyeret.

Jom tovkor, amikor szabad sütni-főzni³², égő lángról tüzet gyújtani³³, még mindig lehet problémás a macesz leégetése, hisz anélkül is el lehet fogyasztani, csak a micva miatt égeti meg³⁴. Mások szerint a főzés és tűzgyújtás engedélyéből kifolyólag ez is megengedett jom tovkor³⁵, de óvatosan kell ezt a tűz

mellé rakni, hogy a széle megégjen, de ne gyulladjon föl a macesz, hisz elvileg jom tovkor nem szabad tüzet eloltani³⁶ (hacsak nem okoz nagyobb tüzet, ami veszélyes lehet³⁷). Ha mégis tüzet fogott a macesz, akkor talán meg lehet engedni az eloltását³⁸, hisz ételmentés céljából teszi azt³⁹. Mindenképpen megengedett letörni róla az a rész, ami ég⁴⁰.

Lyukas macesz

A kézi macesz esetében előfordul, hogy nem egyenletes és a közepe vékonyabb, mint a pereme. Mivel meg kell várni, hogy az egész megsüljön, sokszor előfordul, hogy a közepe már átég, mire a széle megfelelő lesz. *Lechem misne* szempontjából ez azonban továbbra is megfelelő, vagyis egésznek számít, mivel nem a sütés után tört el, hanem így jött ki a sütőből. Ha van azonban olyan része, amely nem ehető és azt le fogják róla törni, akkor már nem egyértelmű, hogy teljesnek számít-e, ezért, ha lehet, válasszunk inkább másik maceszt a célra⁴¹.

Az életnek tanulunk!

Mivel előrelátó voltam és időben kiderült, hogy nincs egész maceszem, volt időm még az ünnep előtt a nagyobb darabokat „zsebsárkánnyal”, vagyis szakácsfáklyával leégetni, így az egész ünnep alatt ezeket az egészsé alakított darabokat használhattam *lechem misnének*.

Nem vagyok biztos benne, hogy a túlvilági érdemeket is szereztem azáltal, hogy ilyen töröttből felújított maceszeket használtam *lechem misnének*, de az biztos, hogy sok tóran tanulást nyertem általa. És imádkozom, hogy idén ne kelljen ezt a tudást felhasználnom, és ne legyen ennek a témának aktualitása senki számára.

¹ *Sziách Avrahám*, Jeruzsálem 2008, Előszó, [38.] oldal 1. lábjegyzet; ² *Remény folyóirat*, Tel Aviv, 22. szám, 1991. június, 17. oldal; ³ Lásd Elchánán Peer rabbi, *Yeshurun* folyóirat 47. kötet 1–3. oldal; ⁴ *Yeshurun* uo. 18. oldal; ⁵ 2Mózes 12:17; ⁶ *RSZ Sulchán áruch* 453:15; ⁷ Uo. 15. és 18.; ⁸ Uo. 19.; ⁹ Uo. 14.; ¹⁰ Uo. 458:1.; ¹¹ Uo. 2.; ¹² Uo. 274:2.; ¹³ 2Mózes 16:22.; ¹⁴ *SÁ* uo.; ¹⁵ Erről a témáról részletesen írtam az *Or Jisráél* folyóirat 47. szám 122–138. oldalán megjelent tanulmányomban; ¹⁶ *RSZ Sáálor utsuvot* 6. fejezet; *Ocár minhágé Chábád – Niszán* 42–43. oldal; ¹⁷ *RSZ SÁ* 319:1.; ¹⁸ Uo. 5.; ¹⁹ Rabbi David Ribiot: *The 39 Melochos* 2. kötet 397–398. oldal; ²⁰ *Cic Eliezer* responsum 17. kötet 1. fejezet 2:1.; ²¹ *RSZ SÁ* 500:18.; ²² *Kivé Köhilot Jáakov háchadásim* 1. kötet, *Pszachim*, 113. fejezet; *Kairjána doignátá* 2. kötet 374. fejezet; ²³ Jeruzsálem 2006, 25. oldal; ²⁴ *Hálíchot Slomo – Peszách* 10:3.; *Smirát sábat köhlichátá* 2. kötet 55:10.; *Sévet Efrájim* responsum 1. kötet 68. fejezet; ²⁵ *Nité Gávriél – Peszách* 2. kötet 68:3.; ²⁶ Lásd *Sáali Vijon* responsum 1. kötet 9. fejezet; ²⁷ *Sévet heköhátá* responsum 2. kötet 342. fejezet; ²⁸ Lásd még *Hálíchot Slomo* uo. *Orchot háláchá* 18.; ²⁹ *SSK* uo. 13. lábjegyzet; ³⁰ *Tsuvo* vóhánhagot responsum 1. kötet 258. fejezet. Lásd még *Lechem is – Lechem Misne* 1:5.; ³¹ Talmud, *Sábat* 73a.; ³² *SÁ RSZ* 495:2.; ³³ Uo. 502:11.; ³⁴ *Hálíchot Slomo* uo. *Dvár háláchá* 6.; ³⁵ *Migdánót Élijáhu* responsum 3. kötet 108. fejezet; *Sévet Efrájim* uo. 1.; ³⁶ *SÁ RSZ* 514:1.; ³⁷ Uo.; ³⁸ *Sévet Efrájim* uo. 2–5.; ³⁹ Lásd *SÁ RSZ* uo. 2.; ⁴⁰ *Sévet Efrájim* uo. 6–8.; ⁴¹ Lásd *Sáávré tsuvá OC* 274:1.; *SSK* uo. 7.; ⁴² *SÁ RSZ* 168:1.; ⁴³ Uo.; ⁴⁴ Uo. 3. végén; ⁴⁵ Uo. 274:2.; ⁴⁶ *Mésiv dávar* responsum 21. fejezet; ⁴⁷ Uo. 168:3.; ⁴⁸ Uo.; ⁴⁹ Responsum OC 46. fejezet; ⁵⁰ *SÁ RSZ* 366:1.; ⁵¹ Uo. 10.; ⁵² Uo.; ⁵³ 3Mózes 11:34.; ⁵⁴ Uo. 22:7. a Bölcsék magyarázata szerint, lásd Maimonidész: *A kohénok járandóságainak szabályai* 7:3.; ⁵⁵ *SÁ RSZ* 366:3. végén.

Süssünk, süssünk – de mit?

UTAZÁS A PESZÁCHI DESSZERTEK VILÁGÁBA

DÉNES ANNA *írása*

Peszách, a szabadság ünnepe erősen próbára teszi sok háziasszony kreativitását, amikor az édességek elkészítésére kerül sor, hiszen nem használhatunk lisztet, ráadásul a többnyire húsos ünnepi lakomák után kizárólag párve, vagyis semmiféle tejterméket nem tartalmazó desszert jöhet szóba. Tegyük még hozzá, hogy az askenáz zsidók tartózkodnak a „kitniot” fogyasztásától – ebbe a kategóriába tartoznak az olyan hüvelyesek, mint a borsó, a bab, a lencse, a csicseriborsó és a kukorica, a különféle magok, mint például a napraforgómag (így a napraforgóolaj sem használható süteményekben), a szeszámag vagy a földimogyoró. És ha még ez sem lenne elég megszorítás, akkor sok – elsősorban hászid – közösségben a macesz semmilyen formában (vagyis lisztte őrölve sem) nem érintkezhet vízzel vagy más folyadékkal, ami kizárja például a macesztortát a lehetőségek közül peszách napjaira.

Gebrocht azaz srujá

Ezzel el is érkeztünk témánkhoz, ami nem más, mint a jiddisül *geb-rocht*, vagyis „összetört” szóval, héberül *srujá*, azaz „vízbe áztatott” kifejezéssel illetett ételek csoportja. Míg az utóbbi kifejezés egyértelmű, az előbbi némi magyarázatra szorul. A maceszt általában megőrlik vagy apróra tördelik, mielőtt vízzel érintkezik és megsütik vagy megfőzik. Innen ered a *geb-rocht*, összetört név.

A *geb-rocht* fogyasztásának tilalma abból a félelemből ered, hogy esetleg egy liszt szem nem keveredett bele a gyúrás közben kellőképpen a tésztába, és amikor az vízzel érintkezik, akkor az a kis liszt szem chámecá, kovászossá, vagyis peszáchkor tilalmas étellé válik, és akár az egész lábosnyi levest, a benne főtt maceszgombóccal tilalmassá teheti. A tilalom a XVIII. században terjedt el, akkortól fogva ugyanis a korábbinál sokkal rövidebb idő alatt gyúrták meg a macesz vízből és lisztből álló tésztáját, hogy mindenképpen kizárják annak a lehetőségét, hogy a tészta esetleg elkezd kelni és kovászossá válik, mielőtt még bekerül a sütőbe. Míg ilyen módon teljes mértékben kizárták a tészta megkovászolódásá-

nak lehetőségét, az eredmény az lett, hogy a mai maceszunk tésztája nincs olyan alaposan meggyúrva, mint a korábbiak voltak, ezért előfordulhat, hogy néhány liszt szemcse benne marad, nem keveredik el a tészta többi részével. Igaz, manapság egészen vékonyra sütik a maceszlapokat, tehát a tészta teljesen átsül, így bizonyára nem marad benne nyers liszt szemcse, a hászid közösségekben e szigorítás továbbra is érvényben van.

A macesz és a folyadék, a gyakorlatban

Aki nem eszik *geb-rocht*ot, az peszách napjaira lemond a maceszgombócról, a macebrájról és a macesztortáról is, vagyis a macesz nem szerepel a sütés-főzéshez felhasználható alapanyagok listáján. Egyesek egyáltalán nem teszik a maceszt az asztalra, nehogy vízzel kerüljön érintkezésbe, de ha mégis, akkor kizárólag gondosan letakarva. Az italféleségeket, leveseket, de még a megmosott, de nem teljesen megszáritott zöldséget-gyümölcsöt is távol tartják a macesztől. Ennek különös jelentősége van a peszách széderen, amikor a márort – salátát és tormát – két darab macesz közé tesszük, és ezt a „szendvicset”

fogyasztjuk el a szentélybeli peszách-áldozat emlékére. Mivel a salátalevelet gondosan be kell áztatni és meg kell mosni, hogy megbizonyosodjunk arról, hogy semmiféle bogár vagy rovar sem maradt rajta, a következő lépés az alapos szárítás, hogy tökéletesen száraz legyen, amikor a maceszlapok közé kerül a széderen.

A *geb-rocht* tilalma csakis víz vagy vizet tartalmazó folyadék esetén érvényes. Ha az ember egészen bizonyos abban, hogy a felhasználni kívánt folyadék nem tartalmaz vizet (tisztá bor és házilag frissen facsart gyümölcslé), akkor a tilalom nincs érvényben.

A gálutban, vagyis az Izrael földjén kívül élő zsidó közösségekben a tórai parancsolat szerint hétnapos ünnep nyolcnapossá terebélyesedik. A nyolcadik napot rabbinikus parancsolat alapján ünneplik a szét-szóratásban élő zsidók. Ezen a napon sokak szerint a *geb-rocht* tilalma megszűnik, és egyes hászid közösségek tagjai ezért ekkor már örömmel fogyasztják a maceszgombóclevest, a macebrájt, és szívesen mártják bele a maceszukat egy tányér levesbe vagy forró kávéba. Vannak olyanok, akik igyekeznek minél több olyan ételt

enni ezen a napon, amiben a macesz vagy maceszliszt folyadékkal érintkezik.

Az alábbiakban néhány gebrocht- (és kitniot-) mentes peszáchi süteményreceptet ajánlunk olvasóinknak. Fontos, hogy a hozzávalók mind rendelkezzenek „káser lepszách”,

vagyis peszáchra kóser kóser-sági igazolással. Mivel, ahogy fent említettük, az askená zsidóknak nem szabad kitniotot ennie peszách során, de a szfárádi és jemeni zsidók számára megengedett, azt is ellenőrizni kell a csomagoláson, hogy nem szerepel-e rajta a „leochléj kitniot – kitni-

otot fogyasztók számára” megengedett kitétel. A tojásokat egyenként törjük üveg pohárba és minden oldalról alaposan megvizsgáljuk. Amennyiben vérpöttyöt találunk az egyik tojásban, azt kiöntjük, a poharat jól elmoszuk, és csak ezt követően ütjük fel a következő tojást.

PESZÁCHI CSOKOLÁDÉTORTA

párve, gluténmentes

Hozzávalók: másfél pohár cukor; fél kk. só; 4 tojás; 2 ek. cukrozatlan kakaópor; 6 ek. krumplikeményítő (krumpliliszt); 3 tábla párve csokoládé

A csokoládét kisebb kockákra tördelve vízgőz fölött felolvasztjuk. Egy nagy tálban összekeverjük a többi hozzávalót, majd erőteljes mozdulatokkal kevergetve összedolgozzuk az olvasztott csokoládéval.

A masszát sütőpapírral kibélelt formába töltjük, és 180 fokra előmelegített sütőben körülbelül fél óra alatt készre sütjük.

CITROMOS KÓKUSZTORTA

párve, gluténmentes

Hozzávalók: 8 tojás; 16 ek. cukor; 24 ek. kókuszreszelék; 1 citrom leve; 4 ek. víz; egy csipetnyi őrölt gyömbér

A tojásokat egyenként ellenőrizzük, majd óvatosan szétválasztjuk a fehérjét és a sárgáját. A fehérjét nagy tálba tesszük és habverővel kemény habbá verjük. A többi hozzávalót (a tojások sárgájával együtt) egy másik tálban összekeverjük, majd hozzáadjuk a felvert fehérjét. Óvatosan összeforgatjuk, a masszát sütőpapírral kibélelt formába töltjük, és 180 fokra előmelegített sütőben körülbelül fél óra alatt készre sütjük.

EPRES-BANÁNOS FAGYLALT

párve, gluténmentes

Kösersági szempontból fontos, hogy megfelelő alaposággal járjunk el az eper megtisztítása során. Az eper szárát kihúzzuk – vannak, akik szigorúbb álláspontot képviselnek, és le is vágunk egy darabot a szár körül. Vigyázzunk, hogy ne készítsünk véletlenül bemélyedést, lyukat a gyümölcsön, ami által véletlenül az eperszem belsejébe kerülhet egy apró csúszómászó. Ha mégis így történt, az epret vágjuk ketté, hogy a belsejét is meg tudjuk vizsgálni. Ezután három percre beáztatjuk, szükség esetén többször is cserélve a vizet, utána bő vízzel leöblítjük, majd erős fénynél, szemenként alaposan átvizsgáljuk. Nagyon gyakori, hogy bogarakkal erősen fertőzött az eper, ilyenkor jobb, ha inkább új csomagot vásárolunk és kikérjük egy kompetens rabbi útmutatását.

Hozzávalók: 1 kg eper (lehet fagyasztott is); 1 nagy, érett banán; 1 ek. méz vagy szilán (datolyaméz); 1 ek. cukor; fél citrom leve

Az epret megtisztítjuk. Amennyiben fagyasztott epret használunk, egy lábosban néhány kanál vízbe téve felengedjük. Az eperrel együtt az összes hozzávalót nagy tálba tesszük és simára turmixoljuk. A keveréket jégkrémes formákba töltjük (a formák méretétől függően 14-15 darabot kapunk) és egy fél napra mélyhűtőbe tesszük, hogy teljesen megfagyjon.

ALMÁS-FAHÉJAS DIÓTORTA

párve, gluténmentes

Hozzávalók: 6 tojás; 12 ek. cukor; 18 ek. darált dió; 1 édes alma felkockázva vagy durvára reszelve; 6 ek. víz; fél kk. őrölt fahéj

A tojásokat egyenként ellenőrizzük, majd óvatosan szétválasztjuk a fehérjét és a sárgáját. A fehérjét nagy tálba tesszük és habverővel kemény habbá verjük. A többi hozzávalót (a tojások sárgájával együtt) egy másik tálban összekeverjük, majd hozzáadjuk a felvert fehérjét. Óvatosan összeforgatjuk, a masszát sütőpapírral kibélelt formába töltjük, és 180 fokra előmelegített sütőben körülbelül fél óra alatt készre sütjük.

AVOKÁDÓS-CSOKOLÁDÉS MOUSSE

párve, tojás- és gluténmentes

Hozzávalók: 2 érett avokádó; ½ pohár kókusztejszín; 2 púpozott evőkanál cukrozatlan kakaópor; 4 (szükség esetén több) evőkanál méz; 1 kk. vaníliakivonat; kevés só; fahéj (elhagyható)

A hozzávalókat nagy tálba tesszük és villával vagy botmixerrel alaposan összedolgozzuk. Ha nem elég édes vagy nem elég krémes, egy kis mézet keverünk még hozzá. Fogyasztás előtt érdemes néhány órára hűtőbe tenni.

Istennek tetsző „pávaskodás”

A PÁVA UTCAI ZSINAGÓGA CENTENÁRIUMÁRA 3. rész

CSEH VIKTOR írása

Száz évvel ezelőtt, egykori üzemeket és kisebb gyárakat befogadó, jobbára földszintes házak fölé egy ékszerdoboz emelkedett, 1924. január elején ott avatták fel a kerület máig aktív zsinagógáját, a Páva utcait. A csodálatos, Baumhorn Lipót által megálmodott épület centenáriuma kapcsán a zsinagóga múltjának, felépítőinek, s így a ferencvárosi zsidók nagyobb részének a nyomába eredünk. Tartsanak velünk a Judapest anno legújabb, háromrészes sorozatában is!

Fénysugarak a vészkorszak egyre sötétebb napjaiból

Míg az 1920-as numerus clausus a felnövekvő nemzedék jövőképét homályosította, addig Farkas József rabbi megkétszerezett erővel folytatta az ifjúság vallásos nevelését. A rabbiról elnevezett ifjúsági csoport a vészkorszak éveiben is fejlődött, 1933-ban a Páva utcában új helyiséget is avattak.¹ Farkas rabbi minden szombaton, az Istentisztelet után 11 órától siur előadást tartott.²

A rabbi 1938-ban örömmel számolt be – az Egyenlőségbe küldött levelén keresztül –, hogy a kerületi Fáy András középiskolában érettségiző diákja, egyben a Talmud-Tóra jeles növendéke, Berger Tibor második díjat nyert a matematikai tanulmányi versenyen, majd levelét ekképp zárta: „Remélem, hogy a kiváló fiú még sok dicsőséget fog szerezni magyar hazánknek és hitfelekezetünknek.”³

Röviddel az 5700. zsidó esztendő előtt jelent meg a második zsidótörvény végrehajtó rendelete, miután – a háború végéig – megszűnt a jogegyenlőség Magyarországon. Ekkor a mérhetetlen borút Farkas rabbi a következőképp próbálta oszlatni:

„Sűrű, fekete felhők borítják a mennyboltot fölöttünk. Az éjszaka egyre nagyobb lesz és a nappal egyre kisebb. [...]”

Az Elul hónap betűi az Énekek énekének közkeletű jelszavára emlékeztetnek bennünket: »Áni ledaudi vedaudi li. Én

vagyok a kedvesemé, Istené és az én kedvesem az enyém.« Gondoljunk Istenre és szálljunk magunkba. Ha méltó módon akarjuk fogadni a nagy és félelmetes napokat, a bűnbánati ünnepeket, akkor minél előbb meg kell kezdenünk lelki gyakorlatunkat. »Bírakat rendelj magadnak minden városodban és hitközségedben.« Gondoljunk arra, hogy a világ bírójának mennyei ítélőszéke elé kerülünk, a közeledő nagy és félelmetes napokban, mikor számot kell adnunk, a múlt évben elkövetett, minden jó és rossz cselekedetünkről. [...]

Most, hogy sok-sok fürdőben fürdött meg a testünk, vigyük a hit tisztító forrásaihoz a lelkünket: a megtérés és a magába szállás, a bűnbánat és a vezeklés forrásaihoz, hogy tisztult lélekkel térhessünk vissza a mi Istenünk glóriás sechinájának közelségébe, a szent táborba.”⁴

A Páva utcai „aranykönyv”

A gettósítás előtti utolsó körzeti elnök, Kun Dezső (1882–1945), a Tűzoltó utcai Manna csokoládégyár igazgató-tulajdonosa, a IX. kerületi Talmud-Tóra Egyesület elöljárója⁵ megválasztása után röviddel, 1942 őszén egyedülálló ötlettel rukkolt elő: egy, a zsinagóga csarnokába kiállított aranyalbumról. Sajnos az album ötletét a fojtogató korszak adta, ugyanis az aranyozott könyvbe azok nevét vezették be, akik adakoztak az Országos Magyar Zsidó Segítő Akciónak (OMZsA). Azt, hogy ki kerülhetett bele az albumba, egy öttagú bizottság döntötte el.⁶ Érdemes lehetett a neve bejegyzésre valaki, aki örven fillért adott, ha az áldozatnak számított az anyagi helyzetéhez képest, de nem kerülhetett be oda más még ezer pengővel sem, ha egyébként gazdag volt, és fukarkodott többet adni...

Ahogy egy helyen írták: „Az élet rég túllépte a szabályokat és normákat, és a kör, amelyben segíteni kell, oly nagy és még egyre nő.”⁷ Amivel pedig az embereket további adományozásra buzdították, hogy „sosem vagyunk oly közel Istenhez, mint jócselekedeteinkben”.⁸

Őszi nagyünnepek az internálótábor helyén

A majd' negyed évszázados, felülről vezérelt antiszemita gyűlöletkelés s pusztítás a Páva utcát sem kímélte. A zsinagóga udvarán lévő épü-

letegyütttest már 1942-ben az úgynevezett „legális” zsidó menekülteket kényszerlak-helyévé alakították, idővel pedig a „hontalan” zsidókat is itt internáltak, a deportálásuk előtt.⁹

Egy 1944. szeptember 28-ai titkos memorandum szerint a Páva utcai hitközségi komplexumban állították volna fel a főváros nyolc gyűjtőtáborának egyikét, ahonnan a budapesti zsidókat akarták deportálni (e végzetes terv helyett állították fel végül a pesti nagygettót).¹⁰

Meglepő módon, a zsinagógában még az internálótábor idején is jobbra zavarlatlanul folytatódta az Istentiszteletek egészen 1944 nyaráig; egy július 20-ai felhívás alapján ezt követően a Liliom utca 23. szám alatt imádkozott a közösség.¹¹

A Páva utcai zsinagóga lefoglalása végül csak rövid ideig tartott, és augusztus 24-én, már azt jelentették, hogy sikerült visszaszerezni eredeti rendeltetésének az épületet, s így – a Dohány és Rumbach utcai zsinagógák mellett – 1944-ben itt is megtarthatták az őszi nagyünnepi Istentiszteleteket.¹²

A pesti neológ hitközségnek a Páva utcai mellett több zsinagógát is sikerült visszaszereznie, legalább a főünnepok idejére, illetve Bonczos Miklós (1897–1971) belügyminiszternél még azt is kieszközölték, hogy az újév és engesztelőnap előestéjén 17–19 óra között, napközben 9–19 óra között, a sátoros ünnep első két, valamint utolsó két napján 9–17 óra között az Istentiszteleteken való részvétel céljából a zsidó lakosság szabadon közlekedhessen.¹³ Az 5705-ös év beköszöntése alkalmából újév első napán Farkas főrabbi, míg a másodikon Rosenblum rabbi tartott szónoklatot.¹⁴

Jóllehet, külön a Páva utcai imádkozásokról nincs feljegyzés, egy összefoglalóból kiderül, hogy újév első napján légiriadó miatt félbe kellett szakítani az Istentiszteleteket, viszont a riadó végével folytatták azokat, a második nap viszont zavartalanul telt, ahogy fogalmazták: „Valamennyi papi hitszónoklat vigasztaló buzdítása az öntudat erősítésére szolgált. Papjaink a Szentírás mélységeiben kutatva, nagy ünnepnapjaink jelentőségét hitfeleink megerősítésére, a csüggedés és a fájdalom eloszlatására használták fel, külön felszólítván a hívőket a komoly időknek megfelelő komoly kötelességteljesítésére.”¹⁵

Farkas rabbi emlékei a második zsidótörvény árnyékában

„Ezekben a történelmi, sorsdöntő időkben visszaszállnak gondolataim, boldog gyermekkoromnak rég letűnt idejébe, melyet gondtalanul töltöttem a hegykoszorúta kis városban, Munkácson, szülővárosomban, a Kárpátok alján.

Édesapám öleiben, mesélő ajakán áhítattal csüngve, tőle hallottam először beszélni a '48-as szabadságharc dicső napjairól, aki, mint honvéd, őrt állott Magyarország határán, a vereckei hegyszorosnál; ott, ahol Árpád fejedelem, honfoglaló vitézeivel átlépte a haza küszöbét.

Munkácson, Zrínyi Ilona és dicsőségesen uralkodó fejedelem, Rákóczi Ferenc városában, még elevenen élt a nép lelkében a '48-as szabadságharc dicső emlékezete és Kossuth Lajosnak, a szabadságharc lelkes vezérének halhatatlan neve! Ez a varázsnév gyújtotta meg a hazaszeret lángját a négyéves gyermek szívében és lelkében! [...]

Egész családom még életben maradt ivadékainak, gyermekeinek és unokáinak anyanyelve, még a cseh impérium alatt is magyar. Zsidó testvéreinknek köszönheti Munkács városa azt, hogy a közigazgatási nyelv, hivatalosan a ruszin mellett, a magyar lett. [...]

Buzgón imádkozom: hadd omoljanak össze Trianon átkos határai, hogy magyar testvéreink minél előbb visszatérhessenek a megnagyobbodott Magyarország határai közé! Hogy visszakerüljön szülővárosom, amelyről a költőfejedelem kilenc évtized előtt, azt énekelte: »Itt tűz fel piros zászlaját a / Szabadságnak Zrínyi Ilona? / A szabadság hőseinek tanyája / Íme, íme most rabok hona.« (Farkas József dr., „Munkácsi emlék”, *Egyenlőség*, 1938. 58. évf. 43. szám, 2. old.)

Az engesztelőnap kijárását a hatóságok „megengedő gesztusa” végül este 8 óráig hosszabbították meg, mivel a böjt csak este 7 óra 17 perckor ért véget.¹⁶

Mint galamb a sólyom ellen

A munkaszolgálat és a gettó megpróbáltatásai, valamint a nyilas hordák vérengzései rengeteg áldozatot követeltek a Páva utca közösségéből is.¹⁷ Az áldozatok között volt Farkas József rabbi és felesége, Gottesmann Etel rebecen is, akiket más beteg és idős emberekkel együtt a Városmajor utcai Bíró Dániel Kórházban gyilkolt meg Kun páter nyilas csőcselék 1945. január 14-én (5705. ros chodes svát).¹⁸

Zahler doktor a „szerencsésebbek” között volt, ő 1944 őszén Ara Jaretzian (1918–2010) által a Zichy Jenő utca 1. alatt megszervezett úgynevezett „Nyilas Kórház” egyik főorvosa lett, ahol viszonylagos biztonságban dolgozhatott és lehetősége nyílt a túlélésre; Jaretziant később a Jad Vasem a Világ Igazai közé választotta.¹⁹

A romokon való újramegújítást Rosenblum Manó rabbi vette a kezébe, ami nemcsak fiatal korára való tekintettel volt rettentő kihívás, hanem azért is, mert a pusztítás után teljesen újra kellett értelmezni minden addig megszokottat, ráadásul a gyűlölködő köd sem szállt fel teljesen. Ahogy 1947-ben egy „Mölvavő dömalkó” vacsorán – melyen megjelent a hitközség vezetése is – Rosenblum rabbi fogalmazott: „A fizikai rabság megszűnt, de a gyűlölet lelki atmoszférája ma is körülveszi a zsidóságot. Ez ellen csak lelki síkon védekezhetünk. Amiként a galamb nyilsebesen üldöz, de mindig csak lefelé támadó sólyom ellen úgy védekezik, hogy magasabbra száll és fölébe emelkedik a sólyomnak, úgy a zsidó lélek is fölfelé kerekedik a gyűlölködés megállottjainak, ha megtalálja a menedéket fölfelé a zsidó kultúrához, az ősi tiszta egy Isten-hithez.”²⁰

A Páva körzet oszlopai a felszabadulás utáni évtizedekben

A közösség összetartásában jelentős szerepe volt a háború utáni új elnököknek: Kunstädter Vilmos (1872–1964), az ismert papírkereskedő és nyomdász, a „kuvigráf” néven világhírűvé lett fénymásoló gép feltalálójának, kinek agilis vezetése mellett óvoda nyílt, s megindultak az előkészületek a zsinagóga teljes körű renoválására is.²¹

Tennenbaum főkantor 1950-ben bekövetkezett hirtelen halála után Karvaly László (1904–1988) lett a körzet főkantora, ki Bécsben tanulta ki a kántorművészetet, s ott is kezdte meg a pályáját mégpedig mint a török zsidó közösség „Mezamér”-ja, vagyis énekese. Röviddel az Anschluss előtt visszatért hazájába és a pesterzsébeti hitközség főkantora lett, majd a mauthauseni felszabadulását követően a Dohány utcai nagy zsinagóga főkantorhelyettesévé nevezték ki, onnan jött a Páva utcába, ahonnan néhány évvel később Párizsba költözött és ott dolgozott tovább.²²

A felszabadulás utáni időszak kiváló kántora volt Kollmann Ármin (1903–1976), aki még a fővárosi zsidóság történelmi helyszínén, az Orczy-ház zsinagógájában kezdte meg a liturgia tudományának és művészetének elsajátítását, később pedig énekelt a Kazinczy utcai orthodox nagy zsinagógában is. Jóllehet, a háború után a neológ hitközség alkalmazásába került, orthodox életvitelét sosem adta fel; sírja a Csucsor (korábban: Gránátos) utcai orthodox temetőben domborodik.²³

Kollmann úr nyugállományba vonulása után, egy évig Berger Jenő (1898–1980), később óbudai kántor vezette az Istentiszteleteket; élete végén Brémába költözött, ahol fia volt a főrabbi.²⁴

A második újrakezdés

Miután az 1956-os forradalom harcainak egyik gócpontja a Páva utcai zsinagóga közelében alakult ki, a vészkorszak rombolásából éppen rendbe hozott épület még talán a korábbiaknál is komolyabb károkat szenvedett el. Azonban a IX. kerületi Tanács és a Magyar Állam, jelentős anyagi áldozatok árán, kevesebb mint egy év alatt rendbe hozta a zsinagógát, melyet így 1957. szeptember 22-én újjáavattak, s azon részt vett Gerhardt M. Riegner (1911–2001) filozófus, a Zsidó Világkongresszus képviselője (később főtitkára) is.²⁵

feléleszem az alázatosak lelkét és hogy feléleszem a lesújtottak szívét.”²⁶

A zsinagóga tehát megújult, viszont elveszítette a közösség a rabbiját, ugyanis a forradalmat követően Rosenblum rabbi a családjával együtt Izraelbe alijázott, ahol aztán egy iskolában Talmudot tanított.²⁷

Hitélet az „átkosban”

Az ötvenes évek végétől dr. Salgó László (1910–1985) főrabbi, budapesti rabbiság igazgatója, akkoriban a józsefvárosi körzet rabbija tartott rendszeresen ünnepi beszédeket és köszöntéseket a Páva utcában. Salgó rabbi párhuzamosan, a közösség újjáépítésében Domán Ernő (1886–1976) – eleinte csak „helyettes rabbi” minőségben – vett részt.²⁸

Az újjáépítő munkát segítette az is, hogy a közösség soraiból került ki a hazai zsidóság akkori egyik legmeghatározóbb vezetője, dr. Seifert Géza (1906–1976), a MIOK és a BIH előbb alelnöke, majd elnöke.²⁹

Domán Ernő rabbi 1961. június 9-én, a péntek esti Istentisztelet keretében lett hivatalosan beiktatva: „Dr. Salgó László főrabbi mondotta a beiktató beszédet és áldotta meg meleg baráti szavakkal kartársát. Domán Ernő meghatott hangon mondotta el a zsidó tradíciókra hitet tevő ünnepi beszédet, majd áldást kért a gyülekezetre.”³⁰ 1967-ben Domán rabbi az alábbiakban foglalta össze a zsinagóga aktivitását:

„Kulturtermünkben előadó délutánokat rendezünk, szombat délutánonként Solaus szöudauszt és Perek-magyarzatokat. A körzet konzervatív vallásosságra, a hagyományok ápolására hajló hívei szívesen keresik fel a félszázados jubileuma felé közeledő templomot – hogy szüleikre és elődeikre emlékezve folytassák ők is zsidó életüket.”³¹

Domán rabbi egy Hajdú vármegyei kis orthodox hitközségből, Egyekről indult útjára, a Tóra szeretetét az szülői házból szívta magába, majd a balmazújvárosi és tiszafüredi jesivákban mélyítette tudását, rabbiképesítést pedig Frankfurtban nyert. A Hunyadi téri Házkára Imaegyesületben kezdte meg pályáját, de működését megszakította a munkaszolgálat, majd a buchenwaldi koncentrációs tábor, ahol az életét kockáztatva tartott Istentiszteleteket, ezzel is tartva a hitet és a reményt a társaiban. Buchenwaldi tapasztalásait klasszikus héber nyelven írta meg, mely később a holokauszt-irodalom egyik fontos műve lett.³²

1964-től, mintegy három évtizeden keresztül, a Páva utcai körzet egy fő tartóoszlopa az ózdi születésű Friedmann Miklós (1917–1992) – korábban Hunyadi téri – kántor volt, aki a vészkorszak előtt a putnoki jesivában alapozta meg tudását. Egyben a zsinagóga megbecsült kohanitája is volt, élete utolsó tíz évében pedig a közösség elnöke is.³³

Az ezt követő években a Páva utcában nem volt állandó rabbi, hanem újfent a Nagy Fuvaros zsinagóga aktuális rabbija, 1977–1981 között³⁴ dr. Singer Ödön (1916–2001) tartott alkalmi beszédeket a zsinagógában. Sin-

DOMÁN ERNŐ RABBI
(MAZSHISZ.HU)

ger rabbi méltatta Domán rabbit, amikor az akkor két éve elhunyt emlékére tóraköntösöket avattak.³⁵ A tóratakarók aranyhímzés díszítését egyébként Gerő Lászlóné (szül.: Friedmann Gizella, 1917–1998) készítette, akinek finom kézimunkáiból többet is őriz több budapesti zsinagóga.³⁶ A nyolcvanas években Polnauer Sándor rabbi még mint szeminarista járt többször nagyünnepekkor vagy széder este alkalmával a Pávában.

Ebben az időszakban különösen fontos szerep jutott Haas Károly (1907–1987) körzeti elnöknek, aki nem csupán a vallási, de a kulturális élet megszervezését is magára vállalta. Haas úr kiváló szervezőkészsége és vallásossága már korán a felszínre jutott; három év munkaszolgálat után Kazincbarcikán kezdett el dolgozni, ahol a helyi és környékbeli községek számára egy kis zsinagógát is épített.³⁷ Aztán visszakérült a fővárosba, ahol a Szeretetkórház gazdasági vezetője, 1966-tól pedig a Páva utca körzet elnöke lett.³⁸ Ekkor volt előimádkozó a kárpátaljai származású Zelmanovics Sándor (1914–1990), akinek szintén kulcsfontosságú szerep jutott a vallási élet fenntartásában.³⁹

A rendszerváltástól napjainkig

A zsinagóga funkciójában pozitív változást hozott a rendszerváltás, ugyanis 1991. április 19-én az addig igen romos, raktárnak használt imaházat újból megnyitották. Azonban az újrainvitás inkább szimbolikus jelentőséggel bír, hiszen teljes körű rekonstrukció nem történt, az avatást pedig nem helyi vezetők, hanem a Bethlen téri rabbi és kántor végezte.⁴⁰

1991–1992 között Oberlander Báruch, a magyarországi lubavicsi haszid mozgalom meghonosítója, azóta a Vasvári Pál utcai Sász Chevra rabbija igyekezett betölteni a vallási úrt,⁴¹ majd 1993–1994 között Frölich Róbert addig újpesti rabbi szolgált itt, aki Anna Frankos diákokkal a fiatalabb korosztályt is bevonta a vallási életbe, mert jóllehet, ez időben itt székel a Hásomer Hácáir ifjúsági szervezet is, tagjai nem igazán vettek részt a zsinagógai életben; Frölich rabbit innen a Dohány utca főrabbijának neveztek ki,⁴² ahol azóta is működik.

Egy zájini adári ünnepeken, 1996-ban mutatkozott be a közösség újabb rabbija Markovics Zsolt volt debreceni rabbi személyében,⁴³ aki 2000-ig, szegedi rabbivá való kinevezéséig szolgált itt.

Időközben a Páva utcai komplexum jelentős átalakulásán ment át, miután 2004-ben itt nyílt meg a Holokauszt Emlékközpont, melynek részé-

vé vált a „százéves” zsinagóga, mellette pedig a közösség modern imaházat kapott. Ekkor harmadik alkalommal tért vissza Polnauer rabbi, ezúttal két évre, hogy segítsen a régi közösségnek az új környezethez való akklimatizálódásához.

2007-ben Totha Péter Joel lett a rabbi, s vele egy időben Weisz Ferenc (1948–2024)

a közösség kántora, a közösség világi vezetője pedig dr. Gádor György. Az elnök és felesége, Wéber Ágnes – akik mai napig a Páva utca zsinagóga fő mozgatórugói – nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy ne csupán stabilizálják a tagok számát, de növeljék is azt, melyhez nagyban hozzájárulnak a saját szervezésű keddusok. A közösségépítésben szerepe volt Szántó-Várnagy Binjominnak is, aki mint előimádkozó és heti hírlevél szerkesztőjeként is működött 2014-ig; azóta felavatott ortodox rabbi lett belőle. 2015 óta Radvánszki Péter rabbi a közösség vallási vezetője.

A ZSINAGÓGA ENTERIÓRJE 1967-BEN (FORTEPAN / BAUER SÁNDOR)

¹ „Hírek – A »Dr. Farkas József Ifjúsági Csoport« évnnyitó és helyiségavató ülése”, *Egyenlőség*, 1933. 54. évf. 3. szám, 17. old.; ² „Hírek – Farkas József előadásai”, *Egyenlőség*, 1932. 53. évf. 7. szám, 11. old.; ³ „Berger Tibor: második díj”, *Egyenlőség*, 1938. 58. évf. 21. szám, 2. old.; ⁴ Farkas József dr., „Elul, 1939”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1939. 1. évf. 29. szám, 3. old.; ⁵ „Új községkerületi képviselők – Kun Dezső”, *Egyenlőség*, 1933. 53. évf. 15. szám, 13. old.; ⁶ „Látogatás a Páva utcai templomkörzet intézményeiben, ahol méltóan folyik a vallási és karitatív tevékenység”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1942. 4. évf. 40. szám, 5. old.; ⁷ „Aranykönyvbe”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1942. 4. évf. 40. szám, 1–2. old.; ⁸ Uo.; ⁹ Braham, Randolph L., *A népiértés politikája – A Holocaust Magyarországon*. I. kötet. Budapest: Belvárosi Könyvkiadó, 1997. 102.; 110.; 202. old.; ¹⁰ Braham, Randolph L., *A népiértés politikája – A Holocaust Magyarországon*. II. kötet. Budapest: Belvárosi Könyvkiadó, 1997. 883–884.; 898. old.; ¹¹ „A VIII. és IX. kerületben”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 29. szám, 2. old.; ¹² „Főünnepi előkészületek”, *Magyar Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 34. szám, 1. old.; ¹³ „A közlekedés kivételes rendje nagy ünnepeinken”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 37. szám, 3. old.; ¹⁴ „Az ünnepi hitszónoklatok rendje”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 37. szám, 4. old.; ¹⁵ „Mélyseges áhítatban ülte meg...”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 38. szám, 2. old.; ¹⁶ „Az orthodoxia hírei”, *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 39. szám, 6. old.; ¹⁷ A zsinagóga előcsarnokában, 1949-ben felállított két márványtáblára kétszáznegyvenhárom nevet véstek fel, majd egy év múlva egy kiegészítő táblán még, több mint hatvan (a tábla alapján pontosan nem meghatározható, mert szerepel a táblán „család” és „gyermekei” szavak), elpusztított ember neve került fel.; ¹⁸ Nevük a Csörzs utcai orthodox temetőben álló emlékmű tizedik sorában található: háRáv Moréj háRáv Binjámin Joszef Farkas ben Alexander Zisha és Eszter bát Joszef Wolf Gottesmann.; ¹⁹ Gábor Zsuzsa dr., „Kórházalapítás az ostromgyűrűben”, *Orvosi Hetilap*, 2003. 144. évf. 48. szám, 2377–2378. old.; ²⁰ „Mólavó dömalkó a Páva-utcai körzetben”, *Új Élet*, 1947. 3. évf. 8. szám, 10. old.; ²¹ „Kunstädter Vilmos temetése”, *Új Élet*, 1964. 20. évf. 24. szám, 5. old.; ²² „Karvaly László”, *Új Élet*, 1988. 43. évf. 20. szám, 4. old.; ²³ „Halálóások – Kollmann Ármin”, *Új Élet*, 1976. 31. évf. 10. szám, 6. old.; ²⁴ „Halálóások”, *Új Élet*, 1980. 35. évf. 21. szám, 6. old.; ²⁵ „Dr. Gerhard M. Riegner a magyarországi vallásszabadságról”, *Magyar Nemzet*, 1957. 13. évf. 15. szám, 6. old.; ²⁶ Korabeli fotó alapján; ²⁷ Landeszman György, „Az év magyar rabbi halottai”, *Új Élet*, 1982. 37. évf. 4. szám, 4. old.; ²⁸ Lásd például: „Hírek – Jubileum”, *Új Élet*, 1960. 16. évf. 2. szám, 6. old.; ²⁹ „Búcsú dr. Seifert Gézáttól”, *Új Élet*, 1976. 31. évf. 12. szám, 1. old.; ³⁰ „Hírek – Domán Ernő rabbi beiktatása”, *Új Élet*, 1961. 17. évf. 13. szám, 6. old.; ³¹ Domán Ernő, „A mi kis templomunk”, *Új Élet*, 1967. 22. évf. 23. szám, 2. old.; ³² Scheiber Sándor, „Domán Ernő főrabbi”, *Új Élet*, 1976. 31. évf. 24. szám, 2. old.; ³³ „Friedmann Miklós”, *Új Élet*, 1992. 47. évf. 22. szám, 3. old.; ³⁴ Az első hír, hogy Singer rabbi a Páva utcában is funkcionál: „Chanukka ünnepekkor országzerte”, *Új Élet*, 1978. 33. évf. 1. szám, 2. old. Az utolsó: „Hírek – Keddusok”, *Új Élet*, 1981. 36. évf. 23. szám, 7. old.; ³⁵ „Hírek – A Páva utcai...”, *Új Élet*, 1978. 33. évf. 20. szám, 6. old.; ³⁶ Például: „Hírek – Ajándékozás”, *Új Élet*, 1979. 34. évf. 16. szám, 6. old.; ³⁷ „Haas Károly”, *Új Élet*, 1987. 42. évf. 10. szám, 6. old.; ³⁸ „Beiktatták a Páva utcai körzet elnökét”, *Új Élet*, 1966. 22. évf. 7. szám, 2. old.; ³⁹ „Akik eltávoztak”, *Új Élet*, 1990. 45. évf. 18. szám, 7. old.; ⁴⁰ „Templomavatás”, *Új Élet*, 1991. 46. évf. 10. szám, 2. old.; ⁴¹ Az Egység felhívásai alapján: 1991. május 5. és 1992. március 1.; ⁴² „Frölich Róbert: Dohány meghatározatlan időre”, *Új Élet*, 1994. 49. évf. 8. szám, 4. old.; ⁴³ „Hírek – »Új« rabbi a Pávában”, *Új Élet*, 1996. 51. évf. 6. szám, 8. old.

A zene összeolvasztja a szíveket

A NŐI ÉNEK EREJE EGY ALKALMI KÓRUSBAN

STEINER ZSÓFIA írása

A Maimonidész Gimnázium üveges ebédlője olyan, mint egy család otthonának a konyhája: mindig itt van a legjobb buli. Most épp nők gyülekeznek benne, vendégváró falatkák fölött halk beszélgetés, itt-ott felcsattanó nevetés. Várnak, hogy mindenki befusson és kezdetét vegye a közös munka, amiből egy-két óra alatt létrejön egy női kar és velük együtt a varázslat.

A varázslat közepén Liora Ruth, a Magyarországról Izraelbe, majd onnan a háború miatt ismét Magyarországra vándorolt zenész, előadóművész áll. Liora és én több mint 20 éve vagyunk barátnők. Most, hogy az élet újra egymáshoz sodort minket, igyekszünk kihasználni az időt és új közös élményeket gyűjteni. Számomra a régi barátság miatt különösen lenyűgöző öt munka közben látni. Ahogy igazgat minket, hogy aztán a vezényletére a sok nem annyira tökéletes hangból összeálljon a tökéletes zene. Mi ez, ha nem varázslat?!

A koolulam műfaja

De miről is van szó? Nagyjából öt évvel ezelőtt – meséli Liora késő éjszakába nyúló beszélgetéseink egyikén – fiatal izraeli zenészek elkezdtek alkalmi kórusokat létrehozni. Mindenféle zenei előképzettség vagy felkészülés nélkül hoztak össze embereket egy közös éneklési projektre, amihez egy ismert

vagy éppen az alkalomra írt dalt alakítanak át többszólamú kórusművé. Ennek a faja kóruséneklésnek a neve koolulam. „Az emberek szeretnek együtt énekelni, és ebben nagy erő van, kifejezhetünk vele magasabb dolgokat. A dalt ott helyben meg lehet tanulni és az esemény csúcspontjaként elő is adjuk. Igazi katarzis”.

Az együtt éneklés élménye átível a generációs, vallási vagy világnézeti különbségeken: a közösen létrehozott zene összeköt, fölemel és megerősít. A koolulamok vezetői hamar rájöttek, hogy egy ilyen közös énekléssel közel lehet hozni egymáshoz az embereket és el lehet érni társadalmi célokat. Mára az izraeli társadalom minden szegmensében nagyon elterjedt ez a koncepció, hiszen olyan embereket lehet összehozni vele, akiket semmi más program nem tudna egybekovácsolni, vagy különleges erőket lehet vele megmozgatni, pl. egy adott célért imádkozva.

Az együtt éneklések kórusai változatos nagyságúak, a néhány tucattól a több ezer főig is terjedhetnek. Liora mesél nekem a legkülönbözőbb rendezvényekről, ahol koolulam énekléseket vezetett Izraelben. Talán a legizgalmasabb az, amikor egy különösen eldurvult önkormányzati választás után Cfát városa egy ilyen énekléssel hozta össze újra az egymás ellen feszülő társadalmi csoportokat. „A nem-vallásosoktól a parókás haszid nőig mindenki ott volt és együtt énekelte.”

A nők ereje

Liora természetesen női karokat vezet, és fontosnak tartja kihangsúlyozni a női összefogás erejét. „Minden zsidó történelmi eseménynél döntő szerepe volt a nőknek. Az egyiptomi fogságban ők voltak, akik biztosították a nép túlélését, ők voltak, akik énekelve vonultak ki Egyiptomból, akik nem vettek részt azt aranyborjú

készítésében, Izrael meghódításában egy nőnek, Ráhábnak volt kulcsszerepe. A Hasmóneus lázadásban Judit, a perzsák idejében Eszter királyné... a nőknek hatalmas erejük van, amiről keveset beszélünk, de mindig ott van a sorsfordító pillanatokban. A nők énekének pedig különleges ereje van, nem véletlen, hogy a férfiak nem hallgathatnak női éneket.”

Ezt az erőt pedig úgy tudjuk előhozni, mondja, ha szó szerint hallgatjuk a hangunkat. „Létre kell hozni olyan platformokat, ahol ezt az erőt föl lehet szabadítani és ki lehet aknázni. Az ének az egyik legmagasabb kifejezőeszköze a léleknek, sokkal magasabb, mint a beszéd. Olyan érzéseket, gondolatokat tudunk kifejezni vele, amit beszéddel nem. A közösségben éneklés, ugyanúgy, mint a közös ima, megsokasítja ezt az erőt. A Szentélyben is kórusban énekeltek a lévíták, az Örökkévalót is sokszor az angyalok kórusa dicséri.”

kapcsolódásunk mintegy edényt képezzen az Örökkévalótól jövő áldás megtartásához.” És, hogy az imáinknak mennyire van ereje, azt mi sem mutatja jobban, mint az egyik kiszabadult tús, aki azt mondja, a zsidó nép imái, mint angyalok kísérték őt a fogsága alatt...

Mindezek mellett azonban a közös éneklés a résztvevőkre is jó hatással van: „Már maga az is erőt ad, hogy együtt vagyunk. Én kiskorom óta professzionális kórusokban vettem részt, ezért az együtt éneklés élményét már jól ismertem. Amikor vallásos lettem és kimentem Izraelbe, akkor magammal vittem ezt is. Hiszem azt, hogy a tehetségünket, a szakértelmünket a szentség szolgálatába kell állítanunk. Mindig törekedtem erre, kint vezetek női kórust, iskolai kart is. Amikor megszületett a koolulam koncepció, akkor úgy éreztem, hogy ezzel megszólítottak engem.” Liora az egyik úttörője lett

lamot, ahány részre a kórust osztják, megkomponálni és fölvenni a kíséret zenét... „Mivel nem mindenki olvas kottát, ezért a szöveget mindenféle jelekkel írom le, amit mindenki tud majd értelmezni könnyedén.”

„Mindenféle dalt át lehet dolgozni több szólamra, attól függ, mi a célunk. A zenét a témához választjuk: először az Ádon olámot, a háború elején, ami egy közös ima volt a túsokért, akkor még senki nem szabadult ki. Második alkalommal, már bőven benne voltunk a háborúban, akkor úgy éreztük, erősebb imára van szükségünk, ezért a Sir lámáát kezdettől zsoltaert énekeltek, amit krízishelyzetekben szoktunk mondani. Utána úgy döntöttünk, hogy összekötjük egy micvával az éneklést, a túsok és a katonák érdemében.” Így esett a választás egy különleges női micvára, a chálá vételre, amihez egy szombati dalt választottak, a Sálom álechemet. A következő éneklés témája a peszách, aminek a központi szereplői a nők és a megváltás. Adja az Örökkévaló, hogy legközelebb már hálaadó dalokkal kelljen készülni a túsok megszabadulása és a hadsereg győzelme alkalmából.

És akkor térjünk vissza a Maimonidészbe. Hiába a komoly téma, az együttlét mégsem fullasztó, vagy nyomasztó. Beszélgetünk, viccelődünk is sokat – többek között azon, hogy melyikünknek mennyire nincs zenei hallása vagy énekhangja. (Ebben aztán magasan viszem a prímet...) Aztán kialakulnak a szólamok, mindenki megtalálja a helyét, fölcsendül először a dallam és elkezdődik a szívet melengető, lelket fölemelő éneklés.

Aki először van jelen, el sem hiszi, hogy a végén ebből tényleg egy harmonikus egész lesz: „Az éneklés összeolvasztja a szíveket és az egyenként esetleg tökéletlen énekhangokból így lesz tökéletes kórusmű. Mindenki hozzáadja a maga részét. Számomra ezért a legszebbek a koolulamok.”

*Szeretne csatlakozni?
Hívja Szilánk Zsuzsát
a +3630 9903694-es számon!*

LIORÁVAL (JOBBRA) EGY FELLÉPÉSE UTÁN,
2023. NOVEMBER, BUDAPEST

Koolulam a Maimonidészben

Ez tehát az éneklés háttere, és most térjünk vissza a Maimonidész Gimnáziumba. Itt alkalmanként 30–40 nő gyűlik össze, a magyar zsidó spektrum szinte minden szegmenséből. A programot az iskola igazgatónöje – és a közös éneklések lelkes résztvevője – Szilánk Zsuzsa szervezi Liorával. „Úgy éreztük, mi is szeretnénk tenni valamit a háború miatt: a békéért, hogy erőt adjunk a túsoknak és a katonáknak. Most a közös ima itt a célunk és az, hogy az össze-

annak, hogy a koncepció meggyökereszen a vallásos közegben is. „Számomra minden zenei tevékenységem közül talán ez a legkatartikusabb, a spontaneitása, az egyedisége miatt és azért, mert ez mindenki számára elérhető és mindenki imádja csinálni.”

Hogy lesz a sok hangból zene?

Ahhoz, hogy a végén gyönyörűen szóljon a dal, nekünk, résztvevőknek csak a lelkesedésünket kell vinni. A szervezőknek azonban elő kell készülnie alaposan. A kiválasztott dalt fel kell dolgozni, megírni annyi szó-

Amikor mic

va az öröm

Purim a legvidámabb zsidó ünnep, a maskarába öltözött emberekkel és a zenés-táncos mulatságokkal, amikor arra emlékszünk, hogy tudtak a zsidók fölülkerekedni az ellenük támadó gonoszokon. Idén nehéz szívvel készültünk az ünnepre, ám a Rebbének egy 50 évvel ezelőtt kelt levele más megvilágításba helyezte a vidámság micváját.

„Vannak olyan zsidók, akik olyan helyzetben és körülmények közé kerültek, hogy részben tőlük teljesen független okokból, részben a körülöttük uralkodó körülményekből kifolyólag nem tudják jókedvűen és nyíltan megünnepelni purimot. ... Vannak azonban olyan zsidók is, akiknek kijutott abból az érdemből, hogy olyan helyzetben és körülmények között legyenek, hogy a maga teljességében és szívből jövő örömmel meg tudják ünnepelni purimot, ahogyan az Örökkévaló parancsolta.

Ezért aztán azok a zsidók, akik szabadok – az előírások szerint ünneplik purimot, mivel ez erőt, életkedvet és célt ad azoknak a zsidóknak, akik zárt ajtók és ablakok mögött ünnepelnek... hogy képesek legyenek felállni és úrrá lenni minden nehézségen, és készen álljanak arra, hogy az Örökkévaló a nagyon közeli jövőben megszabadítsa őket – a férfiakat, a nőket

és a gyerekeket – a kötöttségektől, a fogságból és az üldözetés elől. Erre kellemes úton és pozitív módon kerül sor, hogy senkinek ne essen, Isten őrizz, bántódása, hanem örülhessen.

És ezáltal a következő purimkor (miután megszabadultak) ők is úgy tudjanak táncolni és ünnepelni, ahogy elő van írva, ráadásul úgy, hogy nemhogy a zsidóknak nem lesz félnivalójuk az őket körülvevő nemzetektől, hanem, ahogy írva van (Eszter 8:17): 'elfogta őket a zsidóktól való félelem!'

A Rebbe útmutatását egészen biztosan teljesítették mindazok, akik a megannyi purimi programunk valamelyikén részt vettek Budapesten, Szentendrén, Miskolcon vagy Debrecenben. Már szombat este több helyen hallgathattunk megilát és ünnepelethtünk, attól függően, hogy fergeteges vadnyugati bulira vágytunk, vagy családiasabb hangulatban ünnepelethtünk volna. Vasárnap délelőtt a gyerekeké volt a főszerep a CKids ünnepi karneválján. A zsinagógákban több különböző időpontban hallgathattunk megilát és vehettünk részt a kötelező purimi lakomán, így mindenki megtalálta a kedvére való ünnepséget.

Adj a Örökkévaló, hogy jövőre már valóban együtt ünnepelethessen az egész zsidó nép!

FOTÓK: ZSIDO.COM; KELEN VIKTOR, RÉPÁS KRISZTINA

KÖZÖSSÉG

„LEGFŐBB FELADATODNAK a világ jobbra tételét tartottad”

ELHUNYT JOE LIEBERMAN SZENÁTOR

NAFTALI DEUTSCH *írása*

82 éves korában elhunyt Joe Lieberman, az Egyesült Államok egykori szenátora és alelnök-jelöltje, aki megannyi fontos megbízatása mellett mindig büszke és szombattartó zsidóként élt.

Gyermekévek

Lieberman 1942-ben született a Connecticut államban fekvő Stamfordban. Nagyszülei Lengyelországból, illetve az Osztrák-Magyar Monarchiából vándoroltak az Egyesült Államokba. A városban talán ők voltak az egyetlen vallásos zsidó család. Amikor a hosszú nyári szombatokon a fiatalok mind a vízpartra vonultak, Lieberman édesanyja társasjátékokkal és finom falatokkal tartotta otthon gyermekeit, hogy ne sérüljön a szombat szentsége. Amikor 1988-ban Yisroel Deren rabbi és felesége, Vivi megalapította a stamfordi Chábád-központot, a rabbi megjegyezte, hogy valójában nem ők az első küldöttek a városban, hanem – a szombati programok szervezése miatt – Joe Lieberman édesanyja, Marcia volt az. A fiatal Joe anyai nagymamája, a mélyen hívő Minnie Manger hatására határozta el, hogy sohasem tér le a Tóra útjáról. „Ha a láncból kiesik egy szem, az egész láncolat szétesik, és nem marad semmi az utódoknak” – figyelmeztette nagymamája halála előtt, amit unokája hűen megfogadott.

Amerika sem más – hagyományosan a politikában

Ezt a pillanatot felelgetve idézte Lieberman egyszer a hatodik Lubavicsi Rebbe, Jozsef Jicchákn Schneersohn rabbi híres mondását: „Amerika sem más”. Azaz, ahogy a régi Európában be lehetett tartani a Tóra törvényeit, úgy a szabad, korlátok nélküli Egyesült Államokban sem lehetetlen.

Lieberman számára ettől kezdve még többet jelentett a zsidó hit és tradíció. Bár nyilvános szereplései alatt nem viselt kipát, tartotta a szombatot és az ünnepeket, kósért evett, reggelente tfilinben imádkozott és rendszeresen tanult Tórát.

Kapcsolat a Rebbével

Közeli viszonyt ápolt a Lubavicsi Rebbével és nagyra tartotta a Chábád mozgalom munkásságát, melyről egy alkalommal a következőt mondta: „Ez egy olyan mozgalom, mely minden egyes tagját azzal a felelősséggel ruhazza fel, hogy megossa a világgal a Tóra tanítását és szellemiségét, jótékonyt gyakoroljon, hirdesse az igazságot és a jogot”.

1988-ban, miután először választották meg szenátornak, az eskütételre menet megállt a Rebbénél, hogy az áldását kérje. „Adja az Örökkévaló, hogy sikeresen teljesítse új megbízatását és legyen a zsidó nép büszkeségének forrása” – mondta a Rebbe, mire Lieberman így felelt: „Köszönöm, Rebbe. Igyekszem mindent megtenni, ami tőlem telik. Nagy megtiszteltetés és nagy lehetőség ez arra, hogy megszentelhessem Isten nevét”.

Karrierje során rengeteget utazott és mindenhol igyekezett felvenni a kapcsolatot a helyi lubavicsi küldöttekkel, New Yorkban pedig számtalanszor vett részt a Rebbe által vezetett fárbrengeken, azaz hászid összejöveteleken, melyek mindannyiszor nagy benyomást gyakoroltak rá.

A FIATAL LIEBERMAN A REBBÉNÉL 1988-BAN, MIUTÁN ELSŐ ALKALOMMAL VÁLASZTOTTÁK BE A SZENÁTUSBA. (FORRÁS: JEM MEDIA)

Amikor 1995-ben a Rebbe megkapta az amerikai Kongresszus arany medálját, Lieberman mondta az egyik méltató beszédet: „Nem a Rebbének volt szüksége arra, hogy megkapja ezt a medált, hanem inkább Amerikának, hogy átadhassa azt neki, ezzel jelezve, hogy milyen sokat jelent a Rebbe az amerikai zsidóság és az egész amerikai társadalom számára. A Rebbe volt az, aki közel hozta a Tórát mindannyiunkhoz és megmutatta, hogy miként tudjuk azt a saját életünk szerves részévé tenni”. Egy másik alkalommal, amikor a Rebbe halálának évfordulójáról emlékeztek meg, a következőt mondta: „A Rebbe hatalmas tudása kiterjedt a technológia, pszichológia, politológia és orvostudomány megannyi területére. Ő és az őt képviselő küldöttek különleges nyitottságról és segítőkészségről tettek tanúbizonyítást és nemzedékünk lelkiismereteként és szószólóiként működtek, utat mutatva mindannyiunk számára”.

Lieberman különleges kapcsolata a Rebbével családtagjai számára is nyilvánvaló volt. Búcsúztatásán lánya, Hani Lowenstein a következőt mondta: „A Lubavicsi Rebbe követője voltál, legfőbb feladatodnak a világ jobbatételét tartottad. Te is küldött voltál és a mi feladatunk, hogy folytassuk a küldetésedet”.

Kóserság és sábesz, elnöki szinten

Joe Lieberman egyetemi éveitől politológus, közgazdász és jogi végzettséget szerzett, majd a Demokrata Párt színeiben négyszer választották meg szenátornak. 2000-ben az elnöki székért harcba induló Al Gore mellett őt jelölték az Egyesült Államok alelnökének. Korábban zsidó származású politikus még kapott ehhez hasonló felkérést. Al Gore-ból nagy tiszteletet váltott ki Lieberman ragaszkodása a tradíciókhoz és igyekezett mindenben a segítségére lenni, hogy méltó módon megtarthassa a szombatot otthonától távol is és mindig legyen mit ennie. A kóserság szavatolására Bill Clinton is nagy figyelmet fordított. Lieberman egyszer munkareggelin vett részt az elnöki különgépen Clinton és egy másik zsidó szenátor társaságában. Kollégája viccesnek szánt megjegyzésében örömet fejezte ki, hogy mivel Lieberman nyilván mellőzi a nem kóser szendvicseket, ő most dupla adagot ehet. „Hová gondol?” – vetette közbe az elnök. „Természetesen gondoskodtunk kóser szendvicseről Joe számára”.

Mitől ijedt meg McCain szenátor?

Lieberman természetesen sehova sem utazott a tfilinjé és a tálesze nélkül. A kilencvenes években egy alkalommal Boszniába repült az amerikai hadsereg repülőgépén, John McCain szenátor társaságában. Ahogy pirkadni kezdett, Lieberman magára öltötte imaleplét és feltekerte imaszíját. Ami ezután következett, arra így emlékezett vissza: „Johnnak egyszer csak felpattantak a szemei, rám nézett, majd hirtelen visszaaludt. Kisvártatva azonban ismét kinyitotta a szemeit, mereven rám bámult, majd felkiáltott: Hol vagyok? Mi történik itt? Próbáltam megnyugtatni: Johnny, csak reggeli imát mondok”. Mire McCain így felelt: „Akkor jó. Már azt hittem, hogy meghaltam és már a túlvilágon járok...”

Látogatás az Oberlander családnál

Nem volt ez másképpen akkor sem, amikor Lieberman 1997-ben Budapesten tartózkodott a NATO csatlakozással kapcsolatos tárgyalások miatt. Mivel a hivatalos program szombat reggel ért véget – ahogy arról a Gut sábesz magazin 1997. július 25-én megjelent számában számoltunk –, a szenátor a sábeszt Budapesten töltötte. Bár szombat délelőttre a nagykövetség a Dohány utcai zsinagógába tervezte a látogatását, ő máshogy döntött, és „a muszáf imára átjöttek a szellemiségében hozzá közelebb álló lubavicsi templomba, a Vasváribá” – áll Nográdi Bálint akkori beszámolójában. A szombati ebédet szűk körben, az Oberlander házaspár otthonában költötték el, ahol sok szó esett arról, ki hogyan tudja megtartani a zsidó vallás előírásait a mindennapi életében. „A szenátor említette, hogy nem-zsidó kollégái, munkatársai igen nagy tisztelettel tekintenek rá, mert ennyire ragaszkodik vallásának előírásaihoz. Elmesélte, hogy valahányszor az elnök társaságában étkezik, Bill Clinton ellenőrzi, hogy megvan-e a glatt kóser ételle”. Egy másik alkalommal Al

FORRÁS: ICIGLOBALNEWS

Gore alelnök látta vendégül, mert Lieberman szenátor túl messze lakott ahhoz, hogy hazasétáljon, mert a Szenátus ülése hétvégebe nyúlt”. Ekkor az alelnök szükség szerint gyújtotta és oltotta a lámpákat, és gondoskodott vendége sábiti kényelméről. (Természetesen anélkül, hogy erre külön felkérték volna, hiszen az problémákat vet fel a zsidó jog szerint.)

John McCain azóta elhunyt és már Joe Lieberman sincs közöttünk, ám élete példaként állhat előttünk, hiszen mindvégig azt tanította, hogy miként tudjuk nem-zsidó környezetben is büszkén megtartani a zsidóságunkat – és hogyan vívhatjuk ki ezzel mások tiszteletét.

A rabbi fia, aki elbűvölte AZ EGÉSZ VILÁGOT

150 ÉVE SZÜLETETT HARRY HOUDINI

WALLENSTEIN RÓBERT *írása*

Az ikonikus mágus Weisz Erikként látta meg a napvilágot, éppen 150 esztendeje, 1874. március 24-én Budapesten, Weiss-Mayer Sámuel rabbi, és felesége, Steiner Cecília fiaként. Tragikus halála miatt, mindössze 52 évvel később, már a világ egyik legismertebb embereként távozott az élők sorából. Nagyszabású emlékévre készülnek tisztelői 2026-ban, halálának 100. évfordulóján.

FORRÁS: X

A Nagykánizsán született, 22 évesen, 1851-ben Pesten rabbivá avatott Weiss-Mayer Sámuel állítólag egy párbajban (!) halálosan megsebesített egy herceget (!), aki őt előzetesen zsidósága miatt becsmérelte. Ez valamikor az 1870-es évek elején lehetett – legalábbis David Saltman történész szerint. A rabbit ifjonti hévvel csak kevésé lehetne vádolni, hiszen a – korszellemnek megfelelően – negyvenes éveinek közepén járva már inkább koros embernek számított. Saltman kutatásai alapján azt állítja, hogy a párbaj miatt kellett elmenekülnie Pestről az akkor már több gyerekes rabbinak.

Egy biztos, 1878-ban ez a „szökevény”, az amerikai Wisconsin állam Appleton városában nem sokkal korábban alapított zsidó hitközség első hivatalos rabbijaként kapott állást. Weiss-Mayer Sámuel családjával együtt költözött új hazájába, az ekkor alig négyesztendőes Erik fiukkal. Az a kis erzsébetvárosi ház – valahol az egykori Rákos-árok utcában, a mai Csengery utca és Dob utca sarkánál –, ahonnan elköltöztek, ma már nem áll. Helyén az adóhivatal irodatómbje, de emléktábla sehol a környéken arról, hogy az egyik leghíresebb magyar zsidó innen származik.

Houdini életének regényes eseménysorát lehetetlen egy évfordulós írásban összefoglalni. Legendái, eredményei, hírneve, káprázata a mai napig milliókat tart bűvkörében. Magyarországon azonban meglepően kevesen tudnak a mágusról, akinek pedig tiszteletére Budapesten már lassan tíz éve önálló múzeum (*House of Houdini*) is működik. A Budai Várban lévő tárlat az ugyancsak világhírű olasz–magyar szabadulóművész, David Merlini vállalkozásaként több ezer turistának mutatta be az elmúlt években Harry Houdini életét. (75 százalékban külföldieknek...) Merlini most, nagy példaképe tiszteletére, a 150. évforduló napjára külön megemlékezést szervezett. Mindössze egy asztaltársaságnyi ember gyűlt össze annak a szállodának az éttermében, amely pont az egykori szülői ház mellett áll. Pedig az eseményt a nemzeti hírügynökségen keresztül meg is hirdették, és még egy színpadot is felállítottak a teremben. Nem csoda, hogy a találkozó kissé rezignált hangulatúra sikeredett. Ezzel együtt illusztris társaságban találhatta magát a tudósító: ott volt egy másik nagy magyar bűvész, Rodolfo (Gács/Gross Rezső) családja: lánya, unokája, és Kossuth-díjas veje, Gálvölgyi János színművész is, és Erzsébetváros jelenlegi polgármestere, Niedermüller Péter. A vendégek felidéztek közös élményeiket és inspirációjukat nagy bűvészekről, Merlini pedig jó vendéglátóként hossza-

san sztorizgatott nekik példaképéről. Mesélt a külföldi fellépéseiről, amelyeken rendszeresen előkerül Houdini magyar eredetének kérdése is. „Ilyenkor mindig büszkén gondolok arra, hogy bár a legtöbben azt mondják, Puskás Ferenc labdarúgó a leghíresebb magyar, én mégis azt tapasztalom, hogy egy magyar származású bűvész az” – mondta Merlini.

Szóba került az is, hogy két év múlva, 2026-ban Budapesten szeretne szervezni egy egész éves nagyszabású rendezvénysorozatot, amely Houdini halálának 100. évfordulója alkalmából valósulna meg nemzetközi és magyar művészekkel, világszínvonalú produkciókkal. A következő hónapokban ennek az előkészítését tekintni prioritásnak, mert szeretné, ha végre a világ mellett Magyarország is felfedezné magának világhírű szülötét.

Weisz Erik tizenhét éves korában – ekkor már New Yorkban élve – kezdte használni a híres francia bűvész, Jean Eugène Robert-Houdin tiszteletére a Houdini nevet, mert nem sokkal korábban egy bűvészelőadást látva döntötte el, hogy ő is ezt a pályát választja. Mivel rabbi apja halála után a család elszegényedett, Houdini a bűvészmesterség elsajátítása mellett dolgozott cipőpucolóként,

újságkihordóként, és gyári munkás-ként is. New Yorkban testvérével és feleségével közösen társulatot alapítottak, kezdetben még főleg kártyatrükkjeivel bűvölte egyre gyarapodó közönségét, majd egyre több furfangos elemet kikísérletezve turnék sokaságával eljutott arra a szintre, hogy országos hírű szórakoztatóvá váljon. Elszántsága és tehetsége révén 1899-ben már saját ügynöke is volt, akinek biztatására kezdett el foglalkozni egy új műfajjal, a szabadulóművészettel. Egy európai turné során mutatta be híressé vált kényszerzubbony mutatványát is. Börtönökből, bilincsekből szabadult mezítelenül szerte Európában, hatalmas gázsikért. A tomboló pogromok hajnalán még az orosz cári család is saját udvarában lelkendezett egy magyar zsidóért...

Pár évre rá népszerű mutatványait – a láncos szabadulásokat – zárt teremből való kijutásra fejlesztette át. Első ilyen jellegű attrakciója a vízzel telített, kívülről hermetikusan lezárt, óriás tejeskannából való szabadulás volt – egy ilyen tejeskannát Merliniék is felvonultattak a 150. születésnap apropóján. Ezek a produkciók – szabadulások koporsóból, vízzel feltöltött fülkéből, földdel betemetett gödrökből, sőt állítólag még egy partra vetett bálna(!) gyomrából is... – tették Houdinit világhírűvé és felejthetetlenné az utókor számára.

Houdini magánélete is tele volt meglepetésekkel: 1910-ben hazahozta honvágytól gyötört édesanyját Budapestre, ahol a nagykörúti Royal étteremben tartott egy nagyszabású fogadást a magyarországi rokonoknak. Nem sokkal előtte megvásárolta számára Viktória angol királynő egyik ruháját azzal a feltétellel, hogy Nagy-Britannia határain belül ezt soha senki nem viselheti. A magyar rokonok előtt imádott édesanyját egy trónban ültetve, a királynői öltözékben köszöntötték... Később vásárolt egy repülőgépet, majd megtanulta vezetni is – mindezt a repülés hőskorában! Majd utánajárt, hogy mely kontinens felett nem repült még át senki. Miután kiderült, hogy ez Ausztrália, odament, hogy ő lehessen az első ausztrál repülő is.

Minden idők legnagyobb szabadulójára és a modern kor egyik legnagyobb előadóművészeére ünnepelt sztárként tekintettek évtizedekig. Kilenc alkalommal választották meg az Amerikai Bűvészek Társaságának elnökévé. Munkásságának elismerése, hogy egyike azon magyaroknak, akik csillagot kaptak a hollywoodi hírességek sétányán. Houdini alig 52 évesen, egy banális baleset következményeként hunyt el 1926-ban. A queens-i Machpela temetőben helyezték örök nyugalomra.

Jelenleg a Dísz téri múzeumban két tematika mentén mutatják be Houdini életét: a tárlat első része a szabadulóművész első 26 évét mutatja be családi fotók, anyakönyvi kivonatok és egyéb dokumentumok segítségével, a második rész pedig Houdini életébe ad betekintést olyan eredeti tárgyakkal, mint az illuzionista könyvei, kéziratai, kellékei, bilincsei.

A dallam, ami pillangóvá vált

DÉNES ANNA meséje

Szól a kakas már

*Szól a kakas már, majd meg virrad már
Zöld erdőben, sík mezőben sétál egy madár
Zöld erdőben, sík mezőben sétál egy madár
Hej, de micsoda madár, de micsoda madár.
Sárga lába, zöld a szárnya, engem oda vár
Sárga lába, zöld a szárnya, engem oda vár
Várj madár, várj, de csak mindig várj
Ha az Isten néked rendel, tiéd leszék már
Ha az Isten néked rendel, tiéd leszék már
De mikor lesz az már, de mikor lesz az már?
Jibone hámikdos veir Cijojn tömálé
(Ha a Szentély felépül, és Cion városa megtelik)
Akkor lesz az már.
De miért nincs az már, de miért nincs az már?
Mipné chátoténu golinu méárcénu
(Mert bűneink miatt, szétszórattunk földünkről)
Azért nincs az már.*

Egyszer, sok-sok évvel ezelőtt élt Magyarországon, közelebből Nagykállón egy rabbi, akit Jicchák Ejzik Taubnak hívtak. Mindenki, aki ismerte, szerette és becsülte a nagy tudású rabbit, aki ráadásul csodatévő hírében is állt. Azt mondták, meg tudja gyógyítani a betegségeket és segíteni tud bárkin, aki bánatával, bajával hozzá fordul.

Ejzik rabbi, úgy mondják, gyermekkorában még találkozott a Báál Sém Tovval, aki szintén csodákat tudott tenni. Ő is, akárcsak a hászidizmus alapítója, nagyon szerette a természetet. Gyakran sétált az otthonához közeli erdőben, réteken, és élvezettel hallgatta a fák suhogását, vagy a madarak dalát. Úgy érezte, hogy a természet minden kis részletében, a tücsök ciripelésében és a harkály kopácsolásában is benne van maga az Örökkévaló Isten.

Ejzik rabbi tehát sok időt töltött a szabad természetben, kék ég alatt, napsütésben, pillangók és rigók társaságában. A természetben tett bók-lászásai során megismerkedett a környék pásztoraival, és ha úgy hozta a sora, beszédbe is elegedett velük.

Egy ilyen séta alkalmával történt, hogy Ejzik rabbi csoda szép muzsikát hallott valahonnan. Közelebb ment, és látta, hogy az egyik ismerős pásztorfiú furulyázik, aztán éneklő ugyanazt a dallamot tisztá, csengő hangon: „Szól a kakas már...” A rabbi közelebb ment, és megszólította a fiút: „Adjon Isten, jó napot! Hallottam, hogy milyen gyönyörű dalt énekelte. Nekem adnád-e az éneket egy aranyért?” A siheder fiú alig hitt a fülének. Hát hogy lehet eladni a muzsikát, és mi lehet ebben az egyszerű dalocskában olyan különleges, hogy ez a tisztas rabbi egy egész aranyat kínál érte? Nem sokat teketőriázott azonban, nehogy kiderüljön, hogy csak álom volt az ajánlat, gyorsan ráállt.

„Rendben van, rabbi. Legyen a tiéd a dal, ha ennyire szeretnéd” – mondta nagylelkűen, és, mintha csak átnyújtana valamit, üres tenyerét kinyitotta a rabbi előtt. Ebben a pillanatban egy tarka pillangó röppent a pásztorfiú kezébe, de csak egy pillanatra ült meg ott, már tovább is libbent Ejzik Taub rabbi kalapjára. A kállói cádik átadta a megígért pénz-

darabot a fiúnak, ő pedig abban a pillanatban úgy elfelejtette a dallamot, mintha soha nem is tudta volna.

Ejzik rabbi fejébe pedig úgy költözött bele az ének, mintha mindig is ott lett volna. Sőt, a szövegét még ki is egészítette, hogy örök időkre hirdesse: ha felépül a jeruzsálemi Szentély, visszatér minden zsidó Erec Jiszráelbe, Izrael földjére.

IDŐSKOR másként!

Társasági
programok

A közösség
a „nem vagyok egyedül”
felszabadító érzését, erőt,
biztonságot ad.

Anna néni

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyógymasször, sószoza, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

